Olivier Chaline

BÍLÁ HORA

KAROLINUM

Olivier Chaline

BÍLÁ HORA

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

Obsah

Předmluva /11
Úvod /52
Bitva a boj /53
Bílá hora: mýtus připravený o dějiny /56
Dominik od Ježíše a Marie /63

PROŽITEK PRUDKOSTI BOJE /69
I. Nemožná bitva /71
Neustálé vyrovnávání sil /71
Blokování vojenských akcí /86
Válečný prostor /86
Chabé síly /93
1620: Nepravděpodobná bitva /106
Převaha, jež uvízla na mělčině /107
Zkoušky, nesváry a beznaděj /114
II. Otec Dominik přiměje velitele svést bitvu /118
Usilovný pochod /118
Český Bábel (aneb zmatení jazyka) /126
Vpád otce Dominika /142
III. Náraz /162
Zranitelnost /164
Na pěchotu dopadají koule /165
Jezdectvo odmítá potyčky /172
Mohutnost střelby, anebo nesnesitelný strach? /178
Velký strach /185
Útěk, dým a zmatek /185
Pád Breunerova domu /190
Přesycenost vjemy /193
Zranění /196

Prudkost bitvy vrcholí /200
Naděje se přiklání na opačnou stranu /201
Paroxysmus /204
Co bylo po řeži /211

NÁBOŽENSKÝ SMYSL BITVY /219
IV. Otec Dominik ve válečné radě /221
Podmínky oprávnění k užití válečného násilí /221
Podmínky spravedlivé války /222
Bitva podle kazuistů? /225
Zásah, jenž byl jak rozhodující, tak neslýchaný /232
Velká postava katolické reformy /232
Polemiky historiků /236
Událost jasně doložená dokumenty /242
Otec Dominik mění pravidla hry /249
Vpád náboženské motivace do války /250
Převrácený jezuitský model /255
Prorok /261
V. Zraněný obraz /265
Králův ikonoklasmus /268
Obrana obrazů, obrana říše /280
Urážka Panny Marie /293
VI. Exsurge Domine et judica causam tuam /304
Otec Dominik a křížová výprava /304
Militia christiana (Křesťanské vojsko) /306
Společnost na obranu víry /309
Apokalypsa, nebo křížová výprava? /313
Anhaltova osamocenost /317
Očekávání všeobecné nápravy /317
Lev a kometa /324
Prorocký defétismus /330
V přítomnosti Boží /335
Extáze boje /336
Extáze otce Dominika /339
Jednomyslnost a teofanie /348

JAK BITVA PROCHÁZÍ FILTREM VZPOMÍNEK /353
VII. Rázová vlna /355
Pád Prahy /355
Zpráva /373
Vyprávění účastníků /373
Od pověstí k jistotě /376
Proměněná bitva /381
Prozřetelnost a hrdina /387
Jezuitská bitva: monarcha /389
Bůh zachránil svůj lid: kapucín a premonstrát /395
Pražský Purim /397
Bitva v obrazech /402
VIII. Výpovědi o bitvě /406
Nepopsatelná porážka /406
Dvojznačnost tragédie /407
Příčina českého neštěstí /408
Hledání útěchy /410
Boží znamení /415
Jak se vynořuje zázrak /416
Předzvěsti /419
Teofanie /422
Svatí patroni české země /425
Sláva katedrály /426
Zázraky před bitvou /428
Obnovená kontinuita /432
Caramuel: zjištění pravých zázraků /434
Praktik rekatolizace /435
Obezřelý zápis historie /439
Vyprávění a kazuistika /440
Pokusy o kanonizaci Dominika od Ježíše a Marie /447
Zahájení a podpora beatifikačního procesu /447
Nedokončené řízení /450
IX. Santa Maria della Vittoria /457
Římský triumf obrazu /457
Pavlovská kaple (Capella paolina) /457

Triumf obrazu /461
Votivní dary (*ex voto*) a donátoři /466
Patrona Bavariae /473
Votivní dary /473
Mariánská poezie /475
Obrazy mnichovských karmelitánů /479
Obrození památky Bílé hory /488
Diskontinuita vzpomínky /488
Bílá hora: posvátné místo a duchovní geografie /496
Bílá hora mezi Čechami a Bavorskem /501
Triumf církve /505
Závěr /514
Národní katastrofa? /514
1618, anebo 1620: kde hledat katastrofu? /516
Bitva, to znamená apokalypsa /520

Bibliografie /524
Jmenný rejstřík /554

Ukázka z knihy

Velký strach

Útěk, dým a zmatek

První vykročení směrem k nepříteli je pro vojenský oddíl rozhodující chvílí, kdy se může vše zvrátit, neboť „ovládnutí strachu odděluje od zhroucení chladnokrevnosti jen velmi úzká hranice“[46]. Úkolem válečného pokřiku

45) Podle J. Polišenského, Tragic Triangle, s. 226, zůstalo na místě jen něco málo vojáků Thurna otce, a to díky zásahu jeho syna, a třetina Kaplířových pěšáků (veteránů z bývalého moravského Žerotínova pluku).

46) V. D. Hanson, Le Modèle, s. 143.

je právě to, že má vytrhnout každého vojáka z izolace, k níž ho odsuzuje jeho vlastní strach, že má shromáždit síly, aby z pluku či dokonce z armády vytvořil soubor veškerých odvah jednotlivců místo toho, aby se z vojska stal neuspořádaný a vyděšený dav.[47] Je velmi příznačné, že na rozdíl od „Santa Maria" katolíků se nám nedochovala zpráva o jakémkoli válečném pokřiku stavovského vojska. Bylo by možné přičíst toto zapomenutí porážce, ale to by znamenalo brát účinek za příčinu.[48] Značná část stavovských jednotek byla v předvečer rozhodujícího střetnutí složena už jenom z vojáků, kteří jako praví „desperados" byli hotovi buď se vrhnout na Prahu, anebo vyjednávat s císařem. Pro mnohé z nich už došlo k neoficiální roztržce s králem Fridrichem a s českými stavy. Stávalo se tedy nesmyslným dát se zabít pro zaměstnavatele, kteří tak často ukazovali nedostatek dobré vůle. Osud Čech, osud falckého kurfiřta, úděl protestantismu v tomto království už nebyly věcí těchto žoldnéřů, pokud vůbec připustíme, že jim to vše někdy dříve leželo na srdci. Rychlý úspěch by snad mohl vrátit těmto nejistým vojákům průbojnost. Ale když viděli, jak umíněně přicházejí navzdory svahu a kulkám Valoni, připadal jim boj zbytečný.

Strach vyvolal v život vzpouru, jež dosud byla latentní, a tak se Bílá hora stala místem jak nepotlačitelné paniky, tak nevídané stávky vojáků. Její příčina byla zřejmá a zbývalo už jen uvolnit si cestu směrem ku Praze. Pokřik oddílů, které byly přinuceny postupovat vpřed, byl slabý a nejistý, pokud vůbec nějaký jejich pokřik zazněl. Chyběla odvaha a případný válečný pokřik upadl ještě před koncem dne v zapomnění, stejně jako hrdé devízy standart falckraběte. Když tito vojáci stříleli do vzduchu anebo zahazovali zbraně, šlo o to, dát císařským oddílům, které už nyní byly na dostřel mušket, najevo, že oni proti nim nic nepodniknou. Znamená to, že v této chvíli už zmizel jakýkoli ohled na nadřízené nebo na věrnost praporu? Podle Anhaltova svědectví se přinejmenším zdá, že od této chvíle rychle opouštěly bitevní pole celé jednotky včetně vyšších důstojníků, aby se uchovaly pro lepší časy anebo aspoň pro bohatší zaměstnavatele.[49] Žádná jiná bitva moderní doby

47) Tercie křičely „Santiago y España" (Svatý Jakub a Španělsko), Švédové „Bůh s námi" a císařští vojáci Tillyho a Valdštejna „Ježíš Kristus" a „Svatá Maria".

48) Anonymní vyšší důstojník, o jehož zprávě jsme se již zmiňovali, tvrdí, že dokonce žádný pokřik nebylo slyšet. Kurzer Bericht, srov. A. Gindely, Berichte, s. 177.

49) Rostoucí dezerce v minulých dnech by mohly napovídat, že vzpouru vojska zadržovala pouze blízkost nepřítele, J. Polišenský, Tragic Triangle, s. 215.

nebyla svědkem obdobného odmítání bojovat, jehož jedinou příčinou zdaleka nebyl jen strach. Ale skutečnost, že se vojáci odpoutávali od nepřítele za těchto podmínek, vedla k tomu, že se většina vzbouřených jednotek rychle proměnila ve zmatený dav, ve kterém každý myslel jen na to, jak zachránit vlastní kůži. V několika minutách se ze strachu zrodil chaos a Anhaltovi nezbylo nic jiného než poznamenat: „I kdyby se na tomto místě byli nacházeli Alexandr Veliký, Julius Caesar anebo Karel Veliký, nebylo by se jim podařilo dát vojsko opět do pořádku."[50] A ti, kdo se dali na útěk přesně v této chvíli dne bitvy, si kůži zachránili právě díky odporu, který kladly dosud spořádané jednotky, jež vyrazily proti útočícím Valonům a Němcům.

V úplném zmatku se přesto našli mužové, kteří nastoupili do útoku: byli to jezdci mladého knížete Anhalta, který nám zůstavil jedno z nejpodivuhodnějších svědectví o bitvě.[51] Vyrazil spolu se sedmi sty arkebuzníky od pravého křídla druhé linie, aby zachránil situaci; byli rozděleni do dvou skupin po třech a čtyřech setninách, které musel shromáždit:

> Jakmile začal boj a já jsem byl se svými jezdci v sedle, pluky první linie, zejména Kaplířovi pěšáci (ačkoliv jejich tři setniny se držely dobře), nám běžely vstříc ve zmateném úprku a jim v patách následoval jeden pluk kyrysníků. Když jsem je uviděl a vyměnil si pár slov se svým podplukovníkem Wolffem von Löben, rozhodli jsme se, že kaplířovce sami nahradíme. Moji jezdci byli ochotní a veselí, dodali si odvahy, když jsem k nim promluvil: měli byste se radostně pustit do díla a poctivě jet za mnou, tento den si musíme dobýt čest. Potom jsem plným tryskem se čtyřmi setninami vytrhl na nepřítele, a ten se, když nás uviděl, zastavil a nechal ten pěší pluk na pokoji.

Mladý Anhalt se prudce rozjel jihovýchodním směrem k vrcholu hřebene a strhl za svými jezdci tisícovku pěšáků moravských stavů pod Schlickovým velením, kteří stáli rovněž na sever od cesty ku Praze. Jízda sjela z vrcholu rovnoběžně k cestě na Beroun a střetla se s Marradasovými kyrysníky. Tato operace byla odvážná a bylo by bývalo zapotřebí prudšího svahu a většího množství jezdců, aby se málo chránění arkebuzníci mohli odvážit změřit síly s těžkou kavalerií. A tak ani zde nedošlo k potyčce jízdy, jež by bojovala šavlí či mečem. Jak jasně ukazuje další část vyprávění

---

50) Relation… d'Anhalt, s. 144.

51) Eigentlicher Bericht wie es mir im und seithero der Schlacht vor Prag ergangen 1620, den 8. November, kopie uchovávaná v knihovně Vojenského archivu (Kriegsarchiv) ve Vídni (II 43.743), strojopis podle prvního sešitu díla Mittheilungen aus der Anhaltische Geschichte.

mladého Anhalta, měly tu hlavní slovo pistole a arkebuzy, což umenšovalo možnost soubojů jednotlivců.

> Löben mi připomněl, že mám dělat pravidelné zastávky, než se ke mně budou moci přidat tři mé zbývající setniny, které byly předtím odděleny od ostatních, a že je mám hned přivolat. Když jsme byli pohromadě, zaútočili jsme s velkou odvahou na nepřítele a mí jezdci se nedali vylekat tím, že Kaplířovi muži se navzdory našim mnohonásobným napomínáním a prosbám nechtěli přece jen obrátit proti nepříteli, takže my jsme byli jejich záchrana a oni naše zkáza; ačkoli pěchota a jízda, které stály vedle nich v první linii, zejména na levé straně, se většinou rozešly. Pluky, které stály vedle mne, na tom nebyly o mnoho lépe (s výjimkou Bechmannových Rakušanů), ale Stubenvoll a hrabě von Schlick byli od nás značně daleko, takže jsem mohl spravedlivě pochválit svých tisíc jezdců (z nichž tu na místě bylo stěží šest set) za jejich velkomyslnost a udatnost projevenou tím, že sice viděli, že je kolem nich pěchota i jezdci, ale přece se nedali rozdělit: také jejich sedm přítomných setnin se dokázalo probít přes nepřítele a třikrát zaútočit, jak o tom je dále řeč. Když jsme se ocitli před shora jmenovanými kyrysníky, zarazili se a očekávali naše zcela klidně, přílby měli zdvižené; my jsme naproti tomu byli velmi špatně vyzbrojeni, málokteří měli pláty kryjící záda a prsa, to spíš závěsné řemeny a pistole.
>
> Já osobně jsem byl ozbrojen špatně, svůj pancéř jsem měl přehozen přes červenou kožešinu, takže nešel pořádně sepnout, přílbu ani chrániče paží jsem mít nechtěl, neměli jsme ostatně ani dost času na to, abychom se mohli ozbrojit, nasedl jsem na krásného šedého hřebce, nevezl jsem s sebou nic jiného než své dvě pistole u sedla a po boku dobrý kord.

Nebylo běžnou praxí dávat si práci s mířením, což potvrzuje naléhavost, s níž Anhalt připomínal rozkazy, jež v tomto ohledu vydal. Strach, zmatek, dým, to vše pudilo vojáky k tomu, aby střídali do houfu nepřátel, aniž předtím nutně na někoho zamířili. Jezdci i pěšáci si v tomto směru byli podobní a tento nedostatek přesnosti palby byl trvalým jevem. Když jezdci mladého knížete dojeli do míst, kde byli v kontaktu s kyrysníky, došlo k nevídané situaci:

> Když jsem očekával již jmenované tři setniny, křičel jsem na své vojáky, aby nestříleli, dokud nevytáhnu své pistole anebo dokud sami nebudou moci zamířit, pak všichni narazili na často zmiňované kyrysníky, kteří byli buď (z pluku) Dona Balthasara nebo plukovníka Kratze, bylo jich asi tolik co nás, ale byli mnohem lépe vyzbrojeni. A stalo se, že oni dostali týž rozkaz nestřílet, takže jsme na sebe zůstali hodnou chvíli hledět, jedni i druzí ohromeni, jako kdybychom byli dobří přátelé, až potom

můj podplukovník už nemohl déle čekat a první vystřelil (to já bych byl ještě rád počkal); a tu to šlo vespolek tak, jak to v takových případech bývá, a moji jezdci měli velikou výhodu, kterou jsem pak postřehl, že si totiž mohli během té chvíle ticha lépe namířit a tak lépe dostat svého muže.

Když nepřítel viděl naši rozhodnost a do očí mu šel tolik prach a několik z nich už také podlehlo, nemohl to už déle snášet a ve velkém nepořádku se stáhl, naproti tomu naši jezdci se začali radovat a předčasně křičeli Victoria, zatímco já sám bych byl rád viděl, abychom je pronásledovali s větší silou. Ale můj podplukovník jako starý a zkušený voják, který si všímal různých okolností, totiž toho, jak nechránění budeme, když je budeme dále pronásledovat, neboť hlavní síla nepřítele byla před námi – a také si myslel, že naši koně jsou po hojných jízdách většinou unavení – radil, aby se pronásledovalo o něco pomaleji a v lepším pořádku; já jsem setrval při svém mínění, a protože jsem viděl bujarost svého dobrého hřebce, dosud nezmoženého tolika jízdami a návraty, najel jsem na ně tak silně, že jsem dospěl až k jejich posledním řadám, aniž jsem na kohokoli ze své pistole řádně vystřelil. Ale protože jsem asi byl až příliš dychtivý a moji jezdci mě nedokázali následovat a také tu nebyl žádný další člověk, aby mě bránil, nezbývalo mi než se (abych tak řekl) kát za svou troufalost a znovu se vrhnout doprostřed nepřátel a probít se přes jejich řady, což se mi dařilo velmi ztěžka, a málem jsem tam přitom zůstal. A jelikož vzhledem k tomu, že jsem neměl ničím pokrytou hlavu – neměl jsem na ní nic jiného než klobouk s bílým perem – a též podle mých zlatých distinkcí mohli snadno poznat, že nepatřím k nim, křičeli na mne, abych se vzdal, což jsem nechtěl a v odpověď jsem jim ukázal své pistole; protože mě obkličovali ve velkém počtu, nemohl jsem dost dobře střílet na jednotlivce, ale když se některý z nich ke mně přiblížil, podržel jsem mu pistoli u nosu a nikdo z nich by se nebyl dal rád popálit. Na krok ode mne na mě stříleli čtyři nebo pět z nich, jejich značný počet mohl zřejmě rozeznat mou výzbroj. Až nakonec, vzhledem k tomu, že těch, kdo mě obklopovali, bylo tolik, mi jeden z pravé strany přiložil pistoli pod pravé rameno, a protože jsem se otočil, kulka pronikla nad pravou část hrudi: „A tomuhle kamarádovi už bude zakázáno, aby pokračoval!“ S Boží pomocí přišel jeden z nich a odvedl mě k mým jezdcům, kteří byli ze všech stran silně obklopeni pěchotou a jízdou, jako se už předtím kolem potulovala rozmanitá pěchota a jízda.[52]

52) Podle spisu C. Peregrinus, Buquoy, č. 123, zranil Anhalta do ramene P. Barañano de Aguirre. Zprávy o tomto důstojníku říkají, že dobyl nazpět jeden ztracený prapor a zmocnil se dalších čtyř nepřátelských praporů.

Když chtěl Tiefenbach pomoci zle zkoušeným Marradasovým kyrysníkům, poslal jim čtyři Lacroixovy setniny a další čtyři Löbelovy, tato posila však nepostačila k zatlačení Anhaltových jezdců, kteří vnesli do řad svých protivníků zmatek a Lacroixe zabili. Rozkolísané řady se setkávaly a takřka se přitom zastavovaly, velice rychle se rozpadaly v dýmu a v krajním a nebezpečném zmatku. Mrtvoly mužů a koní nutně přispívaly k rozkladu formací a bránily jim v rychlejším pohybu. Bylo nemyslitelné chtít obnovit řady. Dým nutil k jízdě krokem, vedl k mýlkám a poskytoval mnoho příležitostí k tomu, aby jezdec ztratil kontakt se svými druhy. Střetnutí se drobilo do srážek menších skupin, a dokonce se stávalo záležitostí jednotlivců. Několik metrů od sebe už voják neviděl své druhy. Právě do tohoto člověku nepřátelského prostředí je třeba zasadit jednak smělost mladého Anhalta, který byl s to projet nespořádanými nepřátelskými liniemi, a krajní vzájemnou blízkost bojujících, kteří na sebe stříleli, aniž na sebe napříště dobře viděli.

Pád Breunerova domu

Když byla císařská jízda se ztrátami odražena, mohli se Anhaltovi muži vrhnout na německou tercii, jež byla nyní izolována. Podrobnosti toho, co se stalo právě v této chvíli, nám jsou ve velké míře neznámé. Žádný z důstojníků tohoto čtverhranu a *a fortiori* žádný voják o tom nezanechal zprávu. Je známo, že německá tercie měla značné ztráty, podle J. Krebse polovinu své početní sestavy, to znamená více než 600 padlých a raněných, Breuner sám byl zajat. Zdá se, že poté, co zatlačili Marradasovy, Lacroixovy a Löblovy jezdce, zaútočili stavovští vojáci nejen na německou tercii, ale hnali se vzhledem ke zmatku kupředu a dostali se přitom dost daleko, takže se mohli zmocnit jedné baterie císařského dělostřelectva a obrátit ji proti jejím dřívějším uživatelům. Poloha těchto děl je nám méně známa než poloha stavovských baterií. Jejich obsluha byla pobita nebo se musela úprkem stáhnout k nejbližší tercii. Němečtí mušketýři se postavili pod ochranu řad pikovníků.

Ale pod palbou obrácených děl řady zakolísaly, přijela kavalerie a střílela na otřesenou tercii. Potom nastoupili Schlickovi mušketýři, aby v ní vyhloubili díry. Pikovníci se dali do díla a mohutná formace se začala drobit. Takto si lze situaci aspoň představovat. Od chvíle, kdy píka, o které císařský generál Montecuccoli o několik desetiletí předtím soudil, že je tváří v tvář jízdě nezdolatelná, přestává být součástí celku a není už pevně ovládána,

pokud jsou pěšáci unavení, nejistí anebo je zachvátí náhlý strach, jezdectvo nabude vrchu.[53] A pak se z nich stane, jak píše, už jen vykloubená síla přirovnatelná k pažím či nohám odděleným od trupu. Montecuccoli dále srovnává rozvrácení čtverhranu pikovníků k pádu domu: jakmile začne padat, nelze už to zastavit a je třeba vše postavit znovu. A právě to se zdálo být v dané chvíli nemožné.

Máme jen chabé vědomosti o boji mezi útvary pěchoty. Je-li známo, že úkolem mušketýrů bylo rozrazit útvar nepřátel tím, že otřesou jeho prvními řadami, zůstává pro nás záhadou, co se stane, když na sebe narazí dva útvary pikovníků. Nemluví o tom žádné svědectví o Bílé hoře. Ikonografie nás o tom nepoučí o nic víc, obrazy ukazují pouze řady hustých a vztyčených pík a před nimi symbolickou salvu z mušket. Nevíme nic o menší či větší odolnosti pík, třebaže jasan dává vskutku tvrdé dřevo. Na obrazech chovaných v kostele Santa Maria della Vittoria v Římě lze nicméně vidět píky, které se sklánějí, a dokonce i řady, kterým hrozí zmatek. Avšak nikdo nevyprávěl o boji, jak ho prožíval nebo podstupoval pikovník v první řadě. Je to znepokojivé mlčení: přežívalo jen málo vojáků z těchto řad, jež byly nejzranitelnější? Jejich hlavní bojovou zkušeností bylo zacházení s dlouhou zbraní, jež nesměla být zbavena rovnováhy. Bylo třeba vytvořit lidskou hradbu zježenou píkami, kterou některé zprávy přirovnávaly ke zdi čelící jiné zdi. Pokud řady zůstávaly nedotčené, tvořily skloněné píky nepřekročitelnou překážku schopnou držet v odstupu pěší i jízdní útočníky. Když se píky sklonily, svíraly první řady v jakési kleci. Mušketýři nebo pikovníci z první řady viděli, jak jim píky vojáků, kteří byli za nimi, vystupují nad hlavami z jedné i druhé strany jejich ramen... Jakýkoli útěk byl znemožněn.

Srážka řad pikovníků přivodila se vší pravděpodobností masakr značné části první řady, zatímco docházelo k mocnému náporu dalších řad. Protože šlo spíš o to, srazit nepřítele k zemi než na něho střílet, zůstávala hluboká tercie výhodnou formací za předpokladu, že se dostala k nepříteli v dobrém pořádku. Tlak byl kombinován s prorážením nepřátelských řad a tím se vytvářela ona děsivá skutečnost střetnutí, při němž na sebe narazily dvě jednotky pěchoty. Šlo o to, prorazit první linii protivníka, vniknout do ní, byť se přitom šlapalo po mrtvolách předchůdců, potom otvor rozšířit. Pak

53) Viz T. M. Barker, The Military Intellectual and Battle, s. 88.

bylo třeba přejít k boji zblízka. Všechny zbraně tu byly dobré: zbytky pík k rozpárání břicha, muškety třímané za hlaveň, jimiž se nepřítel praštil do hlavy, šišáky, meče, kordíky… Nakonec už nezbývalo nic jiného než se bít holýma rukama. Ze souboje muže s mužem se stávalo zabíjení, které vyžadovalo od unavených, hladových a často už též zraněných vojáků vynaložení značné fyzické námahy.[54]

Takovouto zkušeností prošla jen menší část vojska. J. Krebs, který se opíral o údaje jednoho svědka, odhadoval, že v rámci katolických sil se reálně účastnilo boje pouze osm tisíc mužů z šestadvaceti až třiceti tisíc. Ligisté, kteří v předchozích dnech protivníka pronásledovali nejúporněji, oplakávali na sklonku dne, v němž do boje zasáhli jen opožděně a částečně, pouze asi 250 padlých. Vrátíme-li se k číslu 8000, je třeba v jeho rámci rozlišovat různou délku účasti jednotlivců v boji. První linie císařského vojska byla nasazena nejtrvaleji a měla největší ztráty. Valoni museli urazit velký kus cesty, než se zmocnili levé stavovské baterie, Němci sice měli pochod kratší, ale zase utrpěli větší ztráty. Byli v ohni déle než jezdci, kteří užívali manévru prudkého obratu. Neapolitáni z druhé linie zasáhli do boje až později. Ve dvou hodinách, ve kterých probíhala bitva, byli Valoni v akci takřka po celý čas, ale nikdy se nedostali do opravdového boje zblízka; Němci byli v boji dobrou hodinu, ale utrpěli obrovské ztráty při útoku stavovských záloh. Jednotky, které nastoupily do bojové akce po nich, postupovaly po terénu posetém mrtvolami a zbraněmi.

Na straně stavů omezily silné dezerce citelně počty vojáků, kteří skutečně bojovali, takže z dvaceti tisíc mužů byla reálně nasazena asi čtvrtina až třetina, a to také během velmi rozmanitě dlouhé doby a v různých chvílích oněch osudných dvou hodin. Lze se domnívat, že celkem skutečně bojovalo asi patnáct tisíc mužů, ostatní se buď velmi rychle dali na útěk anebo zůstali trvale v záloze. Už toto číslo je nesrovnatelně větší než počty těch, kdo bojovali v předchozích šarvátkách. Z faktu, že účast vojsk Ligy byla ve srovnání s nasazením císařských oddílů jen omezená a pozdní, vyplynulo, že poměr sil, jež se střetly, byl ve skutečnosti mnohem méně nevyrovnaný, než by se na první pohled zdálo. Boj trval dvě hodiny a vyžádal si, nepočítaje muže, kteří byli pobiti na útěku, něco přes tisíc mrtvých, čtyři sta až pět set na katolické straně, pět až sedm set na straně stavů. Ztráty v boji nebyly

54) Viz sugestivní ilustrace E. Wagnera, Ars bella gerendi, s. 120–128.

stricto sensu nevyrovnané, protože ty ze stavovských jednotek, které se nedaly na útěk, prodaly svou kůži draze. I zde se zdá být rozumné převzít odhady J. Krebse, který mluvil o dvou tisících mrtvých. Připomeňme, že jde o dva tisíce mužů, kteří zahynuli v průběhu dvou hodin. Když uvážíme, jaké byly tehdy k dispozici prostředky k zabíjení, jde o obrovský počet. Bílá hora byla zkrátka a dobře skutečnými jatkami, třebaže počet mrtvých srovnaný s počtem těch, kdo skutečně bojovali, zůstává omezený (asi jeden ku patnácti). Mnohem vražednější byl útěk.

Přesycenost vjemy

Zážitek boje se skládá z řady neslýchaně agresivních útoků na tělo, na jeho schopnost vnímat i na jeho celistvost. Vjemy dospívají do určitého bodu, kdy jsou už smysly zcela nasyceny. Zvuky jsou ve zprávách o bitvě zmiňovány pouze zřídka, ovšem s výjimkou těch prvních, dunění děl na počátku boje. Je pravda, že v zápalu bojových akcí má každý jiné starosti než vnímání zvukové a vizuální formy události. A přesto, jak později poznamenal Montecuccoli, jenž spojoval děsivý rachot bitvy, který starověcí lidé připisovali bohu Panovi, s panickým strachem, jsou sluch a zrak dva smysly, jimiž právě proniká do člověka strach. Bitva je ohlušující. Hluk, jenž v ní zaznívá, ovšem sestává z mnoha velmi rozmanitých zvukových vrstev a ty se v průběhu boje vyvíjejí. Je tu temné burácení kanonády, jež bitvu zahajuje, pak ostře znějící výkřiky, koňské řehtání a volání trubky. Oddíly, které čekají, až budou nasazeny do boje, slyší dunění artilerie, výstřely, pokřik, což, citujeme stále Montecuccoliho, „zahřívá krev, rozptyluje melancholické představy ducha, a tak odvaha vašich vlastních oddílů se stává jakoby slepou a nepřítel je tím poděšen“[55]. Když je třeba jít do útoku, je velkým povzbuzením hudba, jež přispívá též k udržení pořádku v útvaru. Trubky, tympány pro jízdu i bubny „zvyšují bojovnost“. Temné basy tympánů, jasné zvuky trubek a víření bubnů byly cosi tak důvěrně známého, že si vyprávění mohla odpustit zmínky o jejich evidentní přítomnosti. Navozují takřka permanentní skandování boje, jenž je tak snáze přiveden do bodu svého paroxysmu. A nebyli bubeníci, kteří bušili do svých bubnů na znamení k útoku, sami strženi frenetickým rytmem svých paliček? Tito hudebníci byli beze zbraní, bez kyrysů vystaveni nebezpečím boje, často v největší vřavě a jedinou ochranu proti strachu jim

55) T. M. Barker, The Military Intellectual and Battle, s. 141–142.

skýtal jejich nástroj. Trubky pak byly jediným prostředkem k předávání rozkazů, jejich ostré troubení přehlušilo i všeobecný hlomoz.

Ti, kdo se ocitli uprostřed boje, jsou ponořeni do hřmotné vřavy: palba z mušket v salvách nebo neuspořádaných jednotlivých výstřelech, drnčení kulek dopadajících na kyrysy a železné hroty pík, řehtání koní, pokřik vyzývající k útoku, ale také úzkostné výkřiky mužů, kteří vidí, že nepřítel už je zcela blízko, hekání bojovníků vynakládajících obrovské úsilí, když sklápějí píku anebo plnou silou rozdávají údery, podnikají výpady, náraz pík a mečů na kyrysy, ječení a chroptění těch, jejichž těla byla proklána nebo rozdrcena… Jeden druhého už neslyší, možná si leckdo ani neuvědomuje, že sám řve. Útok je doprovázen válečným pokřikem a Montecuccoli doporučuje křičet silně, mužným a zvučným hlasem, aby se vyvolal děs.[56] Aby se však nebránilo předávání rozkazů a také aby se muži zbytečně nevyčerpávali, pokřik po chvíli ustával. Přesto se v řeži opět ozval, aby vojáci rozeznali své druhy od nepřátel. Při plném nasazení přesahuje hluk schopnost sluchu zachycovat zvuky, které pak zcela unikají pozornosti a už nejsou nositeli vztahů mezi lidmi. Tato skutečnost se nutně projevuje jako problém pro sdělování rozkazů. V lidské mase tvořící tercie bylo třeba vytvořit jakési štafety k předávání rozkazů tím, že je každý voják křičel na svého souseda, neboť troubení trubek nebylo pokaždé slyšitelné anebo rozpoznatelné. Když se jednotka srazila s nepřítelem, její poslední řady z nárazu vnímaly vedle otřesů a toho, že šlapaly po mrtvolách padlých, právě nesmírný hluk.[57]

V určité vzdálenosti nabýval hluk méně bezprostřední a méně surové formy. Sluch spíš unikal přesycenosti a různé zvuky nabývaly smyslu. Měly různou intenzitu, trvání i původ, bylo to jako na lovu, kde je možno odhadnout, co se v lese děje v jisté vzdálenosti podle štěkotu psů, volání a počtu výstřelů z pušky. Pro velitele se pak sluchové vnímání stává zdrojem informací, mohou si vyložit, co různé zvuky znamenají. Je dosti zvláštní, že sice lze s určitou přesností sledovat, co dělal a jak se pohyboval během bitvy

56) T. M. Barker, The Military Intellectual and Battle, s. 143. Podle Montecuccoliho křičeli Francouzi při útoku: „tuez, tuez!“ a „ça, ça!“

57) Na tercii se v tomto ohledu dají pozorování V. D. Hansona (Le Modèle, s. 136) aplikovat takto: „Muži byli namačkáni v kompaktní mase kolony, málokteří z nich s výjimkou úplně první řady mohli vidět nebo slyšet nepřítele nebo dokonce i jen slyšet hlasy svých vlastních důstojníků. Povědomí o nárazu, jenž nadcházel, měli pouze z toho, jak se na ně tlačili jejich sousedé, kteří stejně jako oni vnímali, co se děje, podle pokřiku, dupotu při pochodu a všeobecného šumu ve všech liniích.“

Anhalt starší, ale nic podobného se nelze dozvědět o Tillym, Buquoyovi a Maxmiliánovi. Zdá se, že zůstávali vzadu za ligistickými čtverhrany. Nicméně takováto pozice nepřestává být udivující, neboť podle všeho nedovolovala provádět celkové hodnocení průběhu bitvy. Výšina kóty 370 by byla vytvářela překážku pro šíření zvuků. Možná se tam usídlil Tilly anebo přinejmenším Maxmilián Lichtenštejn, který právě odtud mohl dát, když nadešel vhodný moment, rozhodující popud k útoku. Ve stylu velení v bitvě na Bílé hoře byl z jedné i z druhé strany větší odstup od bojiště, než bývalo dříve zvykem. Žádný z generálů neriskoval nebezpečí, že by utržil zranění v předvoji armády, jako se to stalo Buquoyovi u Rakovníka.

Jestliže docházelo k přesycení sluchu, zajistit účinné vnímání nedokázal příliš dobře ani zrak. V určité vzdálenosti od střetnutí bylo možno už od prvních výstřelů pozorovat nejprve věchýtky a potom husté mraky dýmu, které zakrývaly bojující. Jít do ohně znamenalo především vstoupit do polostínu. Vojáci se v něm dusili tím spíš, že kroky lidí a ještě více koní za takového suchého dne nutně zvedaly od země hojný prach. Pokud nebyli jedni na druhé natlačeni v jednotce, jako byla tercie, nevědělo zřejmě mnoho bojujících příliš dobře, kde jsou ani kdo vlastně je kolem nich. Pocit tohoto druhu mohli mít pěšáci, kteří vnikli do mezer v nepřátelských řadách a ještě spíše jezdci pod přílbou a kyrysem. Pro jezdce bylo ještě snazší ocitnout se v místě, kde byl oddělen od svých druhů a chyběla mu možnost se zorientovat. Nešťastný obrat, omyl při identifikaci, trocha pomalosti anebo naopak přílišná rychlost, zranění, a jezdec se ztratil v neznámém prostředí, o němž se dalo předpokládat, že je vůči němu nepřátelské. To vše jsou důvody, jež mluví pro to, aby se boj vedl velmi zblízka. Ale na rozdíl od pěšáka, který mohl dospět až k boji muže proti muži, jezdec sice mohl na svého protivníka promluvit, vidět jeho tvář, ale pak vypálil na muže, který rychle zmizel v dýmu výstřelu, ať už byl mrtev nebo dosud naživu. Pokud zabíjel někdo, kdo jel na koni, v bitvě, kde na sebe jezdci nebyli natlačeni, měla pro něho smrt protivníka jinou podobu než byl výsledek boje pěšáka, jenž musel nepříteli rozpárat břicho. A pokud si kůň musel razit cestu mezi těly padlých, cítil jezdec pod sebou stále své zvíře a nebyl jako pěšák v nebezpečí, že zakopne o nějakou mrtvolu nebo raněného vojáka.

Čich byl dalším smyslem, jejž boj vystavoval tvrdé zkoušce. Vojsko nikdy nevydává libou vůni, zejména ne po několika dnech takřka nepřetržitého pochodu. Ale také v tomto ohledu přivádí bitva vnímání až do

bodu paroxysmu. I na tomto počátku listopadu vyznačuje pot intenzitu svalové námahy, kterou vyžaduje jak stoupání po svahu, tak zacházení se zbraněmi. K tomu se připojuje silný a vytrvalý puch zkažených vajec, jejž vydává střelný prach a jenž se rychle šíří a dráždí ke kašli, což možná činí i zápach hořících doutnáků a kůže. Texty o zkouškách čichu mlčí. Rovněž nic neříkají o alkoholu, třebaže je pravděpodobné, že se vyčerpaní muži s prázdnými žaludky udržovali při silách nějakým posilujícím nápojem. Prameny taktéž zachovávají mlčení o fyziologických následcích strachu. Od antických Řeků až po druhou světovou válku přikrývá cudné mlčení výkaly a zvratky, o nichž se soudí, že nejsou hodny chrabrých válečníků. Přidejme k tomu koňské kobližky. Ale v oblasti čichu se prosazuje zejména zápach vyvolaný tělesnými zraněními. Vstoupit do probíhající bitvy znamená vystavit svůj nos nárazu pachů střelného prachu, prolité krve, rozpáraných břich s vyhřezlými vnitřnostmi a usekaných končetin.

Zranění

Agresivní dopad různých vjemů na smysly, který znamená tvrdou zkoušku pro nervy, ať už vzbuzuje strach či zuřivost, není ničím ve srovnání se zraněními různé závažnosti, která ohrožují bojující na poli hrůzy. Nejprve tu jsou zranění způsobená dělovými koulemi, často smrtelná. Tyto masivní bronzové válcovité předměty letí dosti malou rychlostí, ale postačí k tomu, aby pěšákům působily velké potíže všeho druhu. Když koule dopadne na holou půdu, zvíří spoustu hlíny a prachu, vystříkne po ní bláto. Ale může také po nárazu o zem vyskočit a ohrožovat celé okolí nebo se může kutálet po svahu, pokud její běh nezarazí nějaká překážka, zákop, kus dřeva nebo tělo člověka či koně. Její let vytváří „vítr od koule", přetlak vzduchu, který je nebezpečný pro toho, o koho zavadí; takový voják může upadnout do bezvědomí nebo začít krvácet, protože mu prasknou cévy. Náraz koule utrhne hlavu, rozpárá břicho, prorazí hrudní koš anebo urve údy. Ambroise Paré svého času poznamenal, že „pokud velká koule zasáhne některý úd, často ho odnese nebo úplně rozdrtí a rozválcuje, takže koule svou velikou prudkostí rozbíjí a láme kosti nejenom těm, jichž se dotkne, ale i těm vzdáleným…"[58] Uzdravení kapitána Fourdina z valonské tercie se jevilo jako zázračné, když

58) A. Paré, Neufième livre, traitant des playes faites par arqubuses… Oeuvres complètes, II, s. 166.

přežil zranění koulí, která mu před útokem utrhla celou ruku a vyrvala kusy masa z hrudi u ramene.[59] Letící koule rozsévá kousky těl a výstroje. Vojákům ve čtverhranu tak hrozí, že je zasáhnou kusy roztrhaných těl jejich sousedů a že je třeba dokonce i poraní. Navzdory slabé kadenci palby je pocit bezmoci těch, kteří jsou jí bez ochrany vystaveni, jednou z nejhorších zkušeností, kterou mohou vojáci během bitvy zažít, jak se to právě stalo na Bílé hoře Valonům a Němcům. A osudem vojáků z prvních řad bývalo i to, že viděli, jak se proti nim obrátila palba jejich vlastních děl, že hynuli, když na ně dopadaly jejich vlastní koule, aniž na to mohli jakkoli reagovat, že zakoušeli, jak při každém novém hromobití padne další řada, možná právě ta jejich, že se cítili jako nazí pod palbou, které dým nebránil, aby se zaměřovala na kolísající masu čtverhranu, že byli pokryti hlínou, postříkáni krví nebo že na ně dopadaly kusy údů odervané jejich kamarádům, že museli snášet bez jakékoli naděje na pomoc zranění způsobená kulkami anebo, což bylo ještě nemilejší, zbytky pík roztříštěných dělovými koulemi.

Mnohem rozšířenější byla zranění způsobená mušketami nebo arkebuzami. Byla pokládána za nebezpečnější. Zkoušky prováděné v Rakousku umožnily stanovit, že u muškety s doutnákem byla čtyřiceti až padesátiprocentní šance, že trefí cíl vzdálený 100 metrů, a že kulka z ní může prorazit kyrys tlustý 3 až 4 mm ze vzdálenosti 30 metrů a 1 až 2 mm ze vzdálenosti 100 metrů.[60] Kulaté kulky o váze 42,4 g nebyly příliš rychlé. Když vycházely z hlavně, byla jejich rychlost nižší než 300 metrů za vteřinu. Proto neprocházely tělem, ale usazovaly se v něm spolu s útržky šatů. Vzhledem k tomu, že síla jejich nárazu přesahovala 250 kg, vrhaly vojáky, které zasáhly, směrem dozadu. Když přilétaly v salvě, účinkovaly jako opravdová olověná zeď, jež byla s to převrátit celou jednu řadu vojáků. Pokud zasáhly hlavu, hrudník nebo zadek, neponechávaly takřka žádnou naději na přežití. Voják zraněný do paže nebo do nohy mohl doufat, že se uzdraví, pokud nebude ošetřen příliš pozdě.

S výjimkou zprávy mladého knížete Anhalta hovoří výpovědi pramenů týkající se Bílé hory velmi málo o tělesném utrpení a o typech zranění tam utržených, a chceme-li tedy trochu nahlédnout do rázu, jaký tento podstatný aspekt události má, je třeba se uchýlit k dobové medicínské literatuře.

59) W. Staden, Trophea verdugiana, s. 173. Tento napříště jednoruký důstojník přesto neopustil vojenskou službu a dal o sobě ještě slyšet při obléhání Bredy.

60) I. Lebedinsky, Les armes traditionelles de l'Europe centrale, s. 100.

Naším nejlepším průvodcem po bojích, které se odehrály dobrou polovinu století poté, co vznikly jeho spisy, zůstává Ambroise Paré. Ale už ve vydání svých děl z roku 1575 podává pozorování, která uskutečnil na proslulých vojácích zraněných v bitvě u Moncontouru, k níž došlo v roce 1569. Některá z těchto zranění, zejména pokud jejich příčinou byla rána z pistole, mohla být způsobena výstřelem zblízka, ba velmi zblízka: to byl případ hraběte Mansfelta, zasaženého ranou „do kloubu lokte u pravé paže, která mu zlomila kosti, z nichž některé měl roztříštěné, jako by si je byl zlomil o kovadlinu, protože na něho výstřel přišel z velké blízkosti".[61]

> Je-li zranění způsobeno výstřelem z arkebuzy (anebo z muškety), je forma rány okrouhlá a je zsinale zbarvená a zabarvení místa je změněné, totiž dožluta, dofialova nebo je zsinalé či černé. Totéž platí, pokud pacient říká, že v okamžiku, kdy utržil zranění, pocítil zhoršující se bolest, jako by ho někdo udeřil velkým kamenem anebo mu na zraněné místo byl hozen trám či jiné velké břemeno. Stejně tak je to (jestliže rána nezasáhla některou větší cévu), když ze zraněného místa vytéká jen málo krve, a tím spíš, když je pohmožděné a plné modřin, což způsobuje, že brzy po zranění začne otékat, a to pak někdy ucpe průtok krve, takže do rány nelze vsunout sondu ani knůtek: a z toho může povstat to, že krev, která by jinak vytékala z tělních otvorů, je zastavena.
>
> A tak tam chorý pociťuje velkou horkost kvůli dravosti divokého pohybu a prudkosti nárazu vzduchu, v těle a v nervech mu praská: někdy také na poraněné místo tlačí anebo do něho píchají zlomené kosti, z toho pak vznikají záněty a otoky: a kulka, která nemůže do žádné části našeho těla proniknout jinak než vyvinutím veliké síly a vzhledem ke své kulaté formě, vyvolává následně značné pohmožděnì; místo, kudy vnikla, začerní a okolní partie jsou pak zsinalé: z toho povstávají všeliké úrazy a neštěstí, jako bolest, otoky, záněty, abscesy, křeče, pomatení smyslů, paralýza, sněť, nekróza a posléze smrt.[62]

Paré poznamenává, že zranění způsobená střelnými zbraněmi jsou doprovázena „pohmožděninami, roztržením tkáně, horečkami a nádory". Nejsou tu sanitáři, kteří by odnášeli raněné. Jezdci hrozí velké nebezpečí, že bude shozen z koně nebo stržen ze sedla a pak koněm vlečen, pěšákovi hrozí, že bude pošlapán, rozdrcen. S výjimkou několika málo významných osobností, o něž je při jejich případném zranění, pokud to situace dovolí,

61) A. Paré, Neufième livre, s. 168–172.
62) Ibid., s. 145–146.

postaráno, se o vojáky, kteří leží na zemi a ještě se hýbají, začne někdo eventuálně starat až po skončení boje. Vojáci u sebe pochopitelně nemají nic, co by připomínalo balíček s obvazy, které by mohl ještě použít ten, kdo nebude příliš těžce zraněn. Chirurg bude muset ošetřovat, bude-li ještě čas, rány plné špíny, v nichž najde třeba i více či méně spálené útržky oděvu, úlomky dřeva, kousky řemenů nebo toulců, hlínu anebo také kousky masa utrženého od těla vojáka v sousedství, zatímco z ní teče páchnoucí hnis, „který pochází z přílišné hojnosti šťáv, jež vytékají z poraněného místa, protože bylo silně stlačeno, že je pohmožděné či rozdrásané, a z toho důvodu, že mu chybí přirozené teplo, které je nemůže řídit a ovládat".

První věcí, jež se má podle Parého udělat, je rozevřít více ránu, „pokud to dané místo dovolí, jednak aby se umožnil výtok hnisu, jednak aby se uvolnila a dala vyjmout cizí tělesa (pokud v ní nějaká jsou), jako kousky oděvu, chomáče tkanin, kousky praporu, papíru, kusy řemení, drátu, kulky, broky, úlomky kostí, útržky masa a další věci, jež se tam mohou nalézat..." Pro daný účel, „aby se daly lépe vyjmout, je třeba raněného uvést do pozice, v níž byl, když byl poraněn, protože jsou-li svaly a další části těla uloženy jinak, může to vést k ucpání rány a bránit výtoku". Paré doporučuje užívat k vyjmutí kulek a cizích těles spíš prstů než nějakého nástroje anebo aspoň, je-li rána příliš hluboká, sondy se zakulaceným koncem. Popisuje poté nástroje k vyjmutí kulek a cizích těles v závislosti na povaze zranění a částí těla. Když je extrakce dokončena, je třeba „bojovat proti zhmoždění a poruchám, jež způsobí vzduch, je-li horký a vlhký a může-li vyvolat hnilobný rozklad".

Ale střelné zbraně jsou pouze přípravou na potyčky kavalerie a zejména na boj muže proti muži. Pak jde o to seknout nebo bodnout. Vojáci bojující na Bílé hoře byli vyzbrojeni zejména zbraněmi, které vzhledem ke svým rozměrům byly převážně sečné, byly to meč a šavle. Někteří jezdci byli vybaveni palašem, což byl druh těžkého meče: rovná čepel s jedním ostřím, ale konec měl opatřený špicí, jež umožňovala rovněž bodnou ránu. Šavle, kterou byla vyzbrojena lehká jízda, zejména uherská, měla čepel více méně zahnutou s jedním ostřím, ale její dolní část měla ostří dvojí. Někteří jezdci ze střední Evropy měli též velký bodný meč, jehož čepel byla značně dlouhá (někdy až 1,5 m) a velice tenká, mívali ho připnutý k sedlu. V tomto případě se jako u pěšáků jednalo o zbraň bodnou. Právě tyto zbraně nám odhalují to, o čem jiné prameny mlčí; jaká byla realita boje muže proti muži, jehož cílem bylo prorazit protivníkovi břicho.

Aby se toho dosáhlo, k tomu sloužil především rapír, meč s dlouhou tenkou čepelí o dvojím ostřím. V roce 1620 mohl jeho uživatel doufat, že bude mít zabezpečenou aspoň svou vlastní ruku. Neboť už po dobu jednoho století se velice zdokonalily součásti výstroje chránící ruku a zápěstí. K dispozici byl nyní často chránič spojující hrušku kordu s jeho rukojetí. V prvních letech 17. století byla ochrana ještě vylepšena tím, že výběžky umístěné na dolním konci rukojeti byly nahrazeny košem. Tato zvýšená ochrana zápěstí se dá poznat též z toho, že začaly být užívány krátké zašpičatěné kordíky. Ty byly občas vyráběny speciálně pro levé ruce jako doplněk rapíru. Zbrojmistr učil vojáky zacházet s jedním i druhým. Některé kordíky měly dokonce rukojeti zahnuté ke špici, aby tak mohly zachytit čepel protivníka.[63] Když voják udeřil nebo probodl svého protivníka, který neměl žádnou ochrannou výstroj, odsoudil ho k jisté smrti. V místech, kde se v těle nachází močový měchýř, aorta, stehenní žíly, neponechávalo vnitřní krvácení žádnou naděje na přežití. Rapír a kordík byly *ultima ratio militum* ve chvílích, kdy píka a mušketa už nedokázaly pomoci, když se náraz změnil v krutou juxtapozici soubojů jednotlivců, jako tomu bylo v boji mezi vojáky moravských stavů a těmi, kteří zbývali z německé tercie.

Poslední řady, které již utrpěly ztráty, ale ještě je nepocítily v celém rozsahu, měly dosud možnost se hýbat a tercie se začala rozpadat zezadu.[64] Vojáci z těchto řad ponechali své kamarády zepředu napospas palbě a ranám meče spíš než hypotetickému zajetí a dali se na útěk, k němuž lákal svah, a s velkým rámusem křičeli, že nepřítel je jim v patách.

Prudkost bitvy vrcholí

Mladý kníže Anhalt přesto neměl možnost vést hon na prchající.

> Nedali jsme se však zmást a stříleli jsme (poté, co vystřelil nepřítel) na plukovníka La Croye (= Lacroixe), který pak také na utržená zranění zemřel, a když jsme si to namířili šikmo na breunerovskou a tiefenbachovskou pěchotu (abychom ji dostihli)

63) V Dolínek – J. Durdík, Encyclopédie, s. 113–118. Ve Španělsku existovaly kordíky s dlouhou tyčí rovné rukojeti doplněnou košem zahnutým ke hrušce. V Itálii byly vyráběny kordíky s článkovanými a otvíracími čepelemi.

64) Šlo zde o týž proces dezintegrace, jakou popsal a ozřejmil J. Keegan (Anatomie, s. 147–149) v případě císařské gardy u Waterloo.

a když jsme na ně vypálili a rozdělili je, vystřelili i oni na nás prudkou salvu. Jeden mušketýr po mé pravici na mne zalícil a střelil mě do pravého ramene, takže mě opustily veškeré síly v pravé paži a ruce a spadl jsem před svým oddílem z koně a na chvíli jsem upadl do bezvědomí, neboť jsem hodně krvácel již po svém předešlém zranění. V temném a hojném dýmu ujížděli mí jezdci pryč, jako by dychtili po dosažení vítězství a úplném rozdrcení pěchoty, a nikdo mi nepomohl, až jeden z mých sluhů, Hartmann von Hallweyl, mi poctivě přispěl ku pomoci. Protože však byl rovněž malátný z toho, že utrpěl zranění tváře, spadl ještě jednou se mnou na zem a svou krev mi vystříkl do obličeje, čemuž jsem nebyl celkem nerad, protože to zmenšovalo možnost, že budu poznán.

Naděje se přiklání na opačnou stranu

Pro mladého Anhalta je bitva skončena, ale bitevní pole proto ještě nepřestává být nebezpečným místem. V přestávkách, kdy funguje vědomí, se u něj vnímání boje omezuje na utrpení a na bezprostřední nebezpečí. Jedinou starostí se stává uvažování o tom, jak odejít a zachránit si život. Chaos panující v okolí už je pouze posloupností jezdců, kteří projíždějí kolem dvou raněných a věnují jim větší či menší pozornost.

Když jsme opět vstali, pokoušel jsem se jít, ale byl jsem velmi oslabený, a přece jsem přišel k sobě a pomalu jsem odcházel, když tu k nám přijela skupina jezdců, ale žádný z nich mi nijak neublížil. Sotva odjeli, přijel k nám na koni jakýsi starý Ital, nějaký velitel, namířil na nás zbraň, ale Bůh nám popřál to štěstí, že se najednou zase obrátil, jako by ho něco poděsilo nebo zadrželo, i když tam přece nikdo nebyl. Od nás se neměl čeho bát, neboť já bych nebyl dokázal tak rychle levicí vytasit svůj kordík, a ačkoliv Hallweyl z pochvy tasil, byl ten druhý přece jen na koni a k tomu ještě měl u sedla pistole. Později jsem se dozvěděl, že ten člověk byl odhodlán nikoho nebrat do zajetí. Když jsme byli zbaveni tohoto nebezpečí, odebírali jsme se dále směrem k městu, k němuž jsem však vzhledem k únavě a vzdálenosti jen těžko mohl dojít…

Když mladý kníže z Anhaltu prováděl svůj skvělý útok, ovlivnil nejprve běh událostí tím, že zamaskoval první rozvrat stavovské armády, ale potom se vzhledem k tomu, že ho jeho jezdci nenásledovali, ocitl mimo další průběh bitvy. Síly falckého kurfiřta ztratily smělého jezdce, jehož útok na chvíli vnesl nejistotu do toho, jaký bude nakonec výsledek celého dne. To,

co se poté odehrávalo kolem něho, se týkalo už jen jeho osobního osudu v nejbližší budoucnosti. Vzhledem ke svým obavám, že bude zabit nebo zajat, ztratil veškerý přehled o tom, jak se bitva celkově vyvíjí. Tento první pocit je čas od času jakoby rozkolísáván a obohacován dojmy z toho, že se objevují noví nepřátelé anebo se na prchavou chvíli vrátí přátelští jezdci, ale co je důvodem těchto událostí, knížeti uniká. A právě v tom momentu, kdy mladý hrdina ztrácí veškerý pojem o bitvě a pak dokonce i samo vědomí, je překročen práh prudkosti bitvy, jenž rozhodne o jejím výsledku.

Tuto radikalizaci bitvy vyvolaly předčasné výkřiky Anhaltových jezdců o vítězství spolu s řevem, který vydávali ustrašení uprchlíci z německé tercie: to vše pak přivedlo boj k jeho paroxysmu. Předivo událostí se stává natolik hustým, že je nemožné je rozplést, aby se s jistotou stanovilo pořadí, v jakém se v bitvě objevovali noví bojovníci. Nejhorší obavy se tehdy zmocnily katolických velitelů, kteří viděli, jak ze svahu nad řepským údolím utíkají dolů řvoucí uprchlíci, kteří se vynořují z hromobití a oblaků dýmu jako živoucí poslové porážky. Je možné, že tehdy šel bavorský vévoda pro otce Dominika, který dlel na modlitbách trochu stranou. Buquoy pak sebral všechny síly a navzdory bolestem od svého zranění se dal vysadit na koně a odejel ke svým vojákům.[65]

Císařský generál však z pozice, v níž byl, nemohl ještě tušit, že osud událostí, který v předchozích chvílích tak často visel na vlásku, se začíná definitivně naklánět na správnou stranu. Dosud bojeschopní Anhaltovi jezdci a Schlickovi pěšáci byli tehdy na severovýchodním svahu řepského údolí, velice daleko od jednotek, které zbývaly z původní sestavy stavovských vojsk. Nebyli nijak kryti a nikdo nenásledoval jejich postup, když se na hřebeni výběžku náhle objevili ligističtí jezdci Kratze von Scharfensteina, které vyslal Tilly a kteří bez překážky vyjeli po výšině, jež je oddělovala od císařských. Pak se objevila neapolská Spinelliho tercie; nejprve z ní ve spěchu přicházeli mušketýři a po nich následovala netknutá solidní masa pikovníků, zatímco se do útoku vraceli Gauchierovi, Löblovi a Marradasovi jezdci. Navzdory topografii hory se poměr sil, jejž na chvíli zastřel Anhaltův heroismus, dal nyní už snadno postřehnout. Na severní straně výběžku se od ruzyňského údolí ozýval povzbuzující hluk: přicházející ligisté konečně navázali spojení s císařskými. V řepském údolí se hlavní síla císařského

65) C. Peregrinus, Buquoy, č. 126.

vojska chystala přejít do akce a zdálo se, že aktéři stavovského protiútoku budou, kdyby rychle neustoupili, zcela pohlceni masou nepřátel.

Přesto jim přišla pomoc, jež byla jak vydatná, tak nenadálá: byli to Uhři, kteří je nedlouho předtím slyšeli, jak vítězně křičí „Victoria". Jezdci generála Bornemiszy setrvávali do té chvíle vzadu za druhou linií stavovského vojska. Usadili se tam, aniž v nejmenším brali v potaz Thurnovy a Anhaltovy rozkazy. Zdá se, že určitá část uherských sil se zdržovala jinde, zejména důstojníci, kteří byli po porážce obviňováni, že zůstali v Praze, hodovali tam a dvořili se dámám.[66] Bornemisza samotný nebyl přítomen, patrně byl nemocný. Předchozí hodiny strávili Uhři v nečinnosti, leželi natažení na zemi vedle svých koní a po zkušenostech z minulé noci se jim do boje nijak zvlášť nechtělo. Ale když uslyšeli křik o vítězství, vzbudilo to v nich touhu po kořisti, když už ne bojechtivý zápal. A jakmile už byli v sedle, přijížděli ne tak na pomoc, jako spíš proto, aby nechyběli při nějakém obrovském loupení. Část z nich byla, jak se zdá, na protějším svahu, už na úbočí, které spadá do motolského údolí. Určitě si neuvědomovali, jak to přesně s bitvou dopadá a do jaké míry byl vítězný pokřik předčasný. Museli napřed vyjet na hřeben, což jim bránilo v tom, aby se pohybovali s velkým elánem. Když se objevili na obzoru v místech, kde se navzdory dýmu dosud dalo něco rozeznat, kníže Maxmilián Lichtenštejn nasadil jednak Poláky, kteří byli od ranního krveprolití v záloze, a rovněž toskánské kyrysníky. Zběžný pohled na topografickou situaci postačuje k odhalení skutečnosti, že tyto jednotky, které se předtím bez odporu usadily na výběžku kóty 370, byly nyní v téže výšce jako jejich nepřátelé, dokonce o něco výše než někteří z nich. Hora už přestala být spojencem stavovských sil.

Italové a „kozáci" se rozjeli. Poláci spustili válečný pokřik, který navzdory hluku a hromobití upoutal sluch některých z přítomných bojovníků. Řítili se na Uhry, zasypávali je urážkami, jež jeden svědek zaznamenal: *Lutherani szelmo! Kurve synu!* a pronášeli hrozby typu: *Hrom se (= cie) byl (= bil)! Lotterböcke* (smrdutí kozli)! *Dass euch der Schlag treffe* (ať vás trefí šlak), jak zaznamenává jiný pramen.[67] Spolu s nimi se v chaosu boje vynořila step. Zjev „kozáků" byl zvláštní, působili hrozivě. Týž zdroj, jenž zaznamenal

66) Kurzer Bericht, srov. A. Gindely, Berichte, s. 177.

67) Zpráva převzatá z III. dílu Actorum bohemicorum, ed. A. Gindely, Berichte, s. 63. Jazyk a povaha urážek vedou k předpokladu, že tito „kozáci" byli vskutku Poláci, a nikoli žoldnéři naverbovaní na Kavkaze nebo u Tatarů.

shora citované urážky, uvádí, že „v obou rukou drželi šavli, uzdu koně měli v zubech, a sekáním šavlí rozsévali zkázu“. Povstával takto nanovo sarmatský mýtus? Tacitovy *Historiae* vyprávějí, že obávaní sarmatští jezdci měli velmi dlouhé meče, k jejichž ovládání užívali obě ruce.[68] A tak se na zmatenou směsici již více méně rozrušených jednotek vrhla pevně organizovaná síla, oddíl proslulý svou divokostí a krutostí, a objevili se tam, kde se Uhři chystali sklízet plody vítězství, které tvrdě vydobyli jiní. Tito Poláci vystupňovali boj až k paroxysmu. Mělo po druhé dojít k témuž zásahu osudu jako minulé noci. Kozáky vypuštěné na Uhry nezadržela ani hora, ani mraky prachu, ani mrtvoly lidí a koňů, a Uhrů se zmocnila náhlá panika.

Z údolí se s hlukem, který způsobovala kopyta, šavle i výstřely z pistole, vraceli do boje Marradasovi kyrysníci, eskadrona padlého Lacroixe i eskadrona Löblova. Za nimi se vynořovali Spinelliho Neapolitáni a nakonec obrovský valonský čtverhran. Vypadalo to, jako by se celá hora vydala na cestu ku Praze, jedni ve spořádaných šicích, druzí na útěku. Úspěch mladého knížete, jenž porazil německou tercii, byl rázem přiveden vniveč, sám Breuner byl rychle osvobozen a ztracené prapory vyrvány nepříteli, jenž byl odražen a ve zmatku ustupoval. Co bylo horší: Valoni obrátili česká děla proti moravským setninám, které se musely stáhnout k silnici; koule mnohé z nich cestou měnily v mrtvoly, stejně jako kulky a palba z mušket jejich pronásledovatelů, kteří cítili, že již brzy nadejde okamžik pamětihodné pomsty.

Paroxysmus

Několik set metrů odtud, to znamená vzhledem k hluku a dýmu značně daleko, spatřili italští vojáci, kteří vystupovali po svahu, v přerývaném zmatku náruživých vjemů, obrazů, jež člověk zahlédl a jež hned poté zmizely, úžasné divadlo, jež je uchvátilo právě ve chvíli, kdy vstupovali do ohně bitvy: byl to otec Dominik, snad na koni, určitě ve velkém bílém plášti, řeholník, který neměl jinou zbraň než krucifix v pravé ruce a ukazoval zohavený obraz, jejž držel na prsou, a horlil proti nepřátelům. Jezdci z Modeny ujišťovali, že ho

68) Tacitus, Historiae, I, LXXIX.

viděli, „jak přijíždí k vojsku se zanícením více než andělským“[69]. V dunivém šerosvitu oblaků prachu, jímž občas prorážel nejisté světlo, byl karmelitán něčím jako zjevením, znamením Božího hněvu namířeného proti kacířům. S krucifixem svíraným v dlani vyhlížel otec Dominik jako kazatel na kazatelně, ale nyní byli jeho věřícími tito muži hotoví zemřít a kostelem byly svahy bitevního pole, na němž se prolévala krev. A což jeho jméno, Ježíš a Marie, nebylo složeno ze dvou tak drahocenných jmen Syna a Matky, kratičkých posledních slov umírajících anebo lidí ve velkém nebezpečí, jimiž se člověk svěřuje do ochrany milosrdenství, než nadejde soud? Obraz, který ukazoval, byl obrazem pomsty ikonoklastům, voláním po spravedlnosti Boha zástupů[70] procházejícího bitvou ve své slávě. Dominik od Ježíše a Marie, který až na chvíli svého rozhodujícího vystoupení v radě strávil předchozí hodiny tím, že se modlil natolik intenzivně, až se na počátku bitvy dostal do extáze, nepochyboval o tom, že se navzdory své nehodnosti stal sám nástrojem Boží spravedlnosti. Eliáš, kterého karmelitáni uctívají jako svého otce a který pobil Baalovy proroky, znovu ožíval v aragonském mystikovi.

Mužům zmořeným únavou, které stimuluje halasný polský protiútok, dává Dominik strašlivou jistotu, že Bůh se zmocnil jejich paží, aby potrestal kacířství. Odnímá strach a vrhá jej zpět na nepřítele, jehož vyzývá podle verše z evangelia oné neděle, aby dal nazpět císaři, co je císařovo, a Bohu, co je Božího. Ale Bůh je tady, drtí nespravedlivá vojska kacířského uzurpátora a obnovuje na zemi porušený řád: vojáci později vyprávěli karmelitánům i jiným lidem, že viděli účinek paprsků jeho slávy. Jeden desátník jménem Giorgio, který neutrpěl zranění, ač byl ze setniny postižené velkými ztrátami, a který později ponechal svůj meč jako díkůvzdání v kostele Santa Maria della Vittoria, ujišťoval otce Alexise Maria od Utrpení, že „se nad katolickým vojskem ukázala nesmírná záře, která oslepovala nepřítele natolik, že už nevěděl, co dělá, ani proti komu bojuje“.[71] Když se vraceli domů vojáci, kteří předtím byli ve službách falckraběte, a procházeli Lotrinskem, vyprávěli v roce 1621 v Nancy otci Louisovi od svaté Terezie, že „viděli

---

69) BNF, H 844, Viennensis beatificationis et canonisationis… summarium, tabella testium, s. 34.

70) Takto se do češtiny běžně překládá výraz *Deus Sabaoth*, jiný možný výklad termínu je Bůh vojsk – *Dieu des armées*, a v tomto smyslu zde výrazu užívá autor knihy. Pozn. překl.

71) BNF, H. 844, s. 33.

vycházet blesky z toho obrazu, který metal na všechny strany oheň proti rebelům“.[72] Podle nich šlo jasně o zázrak. Italští velitelé po návratu domů ujišťovali otce Basila od Matky Boží,

> ... že bylo jakoby hmatatelně vidět, že to vítězství bylo zázračné, protože Bůh dal katolickému vojsku tolik statečnosti a síly, kolik zděšení a hrůzy vojsku nepřátelskému, takže někteří lidé řečeným kapitánům vyprávěli o nepřátelích, kteří vyvázli, že když utíkali, nevěděli, kam se mají uchýlit, a že se jim během útěku zdálo, že se pod nimi rozevírá země, aby je pohltila, a o těchto niterných účincích soudili všichni, že jsou dílem Pána Boha, který chtěl na přímluvu a skrze modlitby otce Dominika způsobit, aby kacíři byli skrz naskrz poraženi a císař zůstal vrchním pánem a v křesťanstvu pokračovala katolická víra...[73]

Dá se jinak vysvětlit, že voják, který zakusil tolik strachu, se nakonec dostal na náhorní plošinu, aniž byl zraněn? Jakou zprávu lze podat o hrůze, která pustošila řady jeho protivníků, když je obklopili nastupující ligisté a snesla se na ně smrtonosná zuřivost Poláků?

Po dlouhém pochodu po severním svahu přišli ligisté konečně na vrchol v blízkosti parku letohrádku Hvězdy. Obtížnost vynaloženého úsilí jim nedovolila, aby okamžitě využili své početní převahy. A jejich postup pak na chvíli přerušily postupné útoky jezdců Mansfeldova pluku, které vedl hrabě Styrum, Stubenvollových moravských oddílů, Hoffkirchenových Rakušanů a posléze Slezanů. Ale tento odklad, jehož dosáhly úporným bojem nejpravidelněji placené oddíly, přispěl jen ke zvýšení zmatku. Zatímco se jednotky, jež stály nejblíže k parku, snažily zadržet ligistický nápor, na jihu už nic nebránilo dvojímu pohybu katolických sil, které do těch míst vyrazily jak od výběžku, tak z neblahého řepského údolí. A ve chvíli, kdy Valoni a Neapolitáni, za nimiž následovala tercie třetí linie, postupovali k severovýchodu, aby obklíčili dotud takřka netknutý střed nepřátelských sil, pádili ihned za nimi Poláci a Toskánci k jihovýchodu. Vyrazili do plného světla mimo dým a oblaka prachu. Hora je nyní jejich a pole krveprolévání se rozšiřuje.

Hrůza je anonymní, bezprostřední, celková. Zmocní se člověka, jenž jí podlehne, šíří se, každého zmáhá, vše odnáší. Budí úžas ve zprávách, za něž vděčíme oběma stavovským velitelům, Anhaltu otci a Thurnovi, je nevysvětlitelná, nevýslovná, je skutečným znamením Božího zásahu. Jde

72) L. de Sainte Thèrese, Annales des Carmes dechaussez de France et des carmélites qui sont sous le gouvernement de l'ordre, s. 136.
73) BNF, H 844, s. 34.

o jev, který je i poté, co pominul, mimo dosah veškerého lidského chápání. Už když popisoval první projevy dezerce, nedokázal se Anhalt zdržet následujícího komentáře:

> Ale Bůh, který na svých spravedlivých vahách podle své božské vůle odvažuje lidské události, zde ukázal, jak je na nás rozhněván pro naše projevy bezbožnosti, naše urážky a ohavnosti, do nichž zahrnuji a z nichž obviňuji nás všechny. To proto, že Bůh odňal odvahu našemu vojsku natolik, nakolik bych to nikdy nebyl s to pokládat za možné, se mohl takového počtu mužů zmocnit takový a tak náhlý děs, až byli více než zženštilí, mužů, které jsem dříve viděl, jak dobře plní své povinnosti...[74]

Když o oné panice podává zprávu Thurn, nemá pro ni jiné vysvětlení než Boží trest:

> To, že Bůh na nás dal dopadnout onomu obrovskému trestu, si naši vojáci, jak němečtí, tak uherští, zasloužili tisíckrát za svůj nekřesťanský a neslýchaně bohaprázdný život, když se dopouštěli plenění, krádeží, zakládání požárů a vraždění.[75]

Velikost zděšení, které se zmocnilo stavovských oddílů, jež dosud setrvaly na bitevním poli, velitele poraženého vojska ohromila.

Vojáci sami k němu později podle všeho podávali různá vysvětlení, jejichž nepřímou ozvěnu nacházíme v pramenech karmelitánské provenience. Při beatifikačním procesu otce Dominika podal otec Karel Felix od svaté Terezie z proslulého českého rodu Slavatů, toto svědectví:

> V oné bitvě se mezi kacíři nacházel můj strýc, hrabě Jindřich ze Starembergu, jenž měl za ženu jednu ze sester mé matky, a ten mi vyprávěl, že ve vojsku heretiků šly hlasy o tom, že si císař koupil za velkou částku peněz od papeže jakéhosi španělského čaroděje, a tudíž se tomu povětšině věřilo, protože sami kacíři viděli, jak od prsou řečeného služebníka Božího, z místa, kde měl zmiňovaný obraz, vychází jakási ohnivá koule, která jim očarovala oči, a proto svou porážku v bitvě přisuzovali řečenému sluhovi Božímu, kterého sami pokládali za čaroděje.[76]

Ať už šlo o Boží trest anebo o papeženské očarování, stal se nyní úděs pánem bitvy. Uhři, kteří již cítili, jak jim nad hlavami sviští kozácké šavle,

---

74) Relation... d'Anhalt, s. 130.

75) Kurze und eigentliche Relation, ed. A. Gindely, Berichte, s. 142. Všimněme si mimochodem, že tu není ani zmínka o vojácích českých.

76) BNF, H. 846, 2035, Summarium additionale, s. 11. Otec Karel Felix rovněž vypráví, že jeho strýc, který byl v roce 1630 ve Vídni, přišel ke smrtelnému lůžku otce Dominika, „aby viděl, zda tam něco udělají ďáblové", ale učinila na něho mocný dojem usebranost umírajícího, a tak se rozhodl zřeknout se protestantismu.

ve zmatku utíkali nazpět, takže bylo marné veškeré úsilí, jež je mělo přesvědčit, aby se zastavili:

> A když se pan vévoda z Výmaru starší odebral zastavit Uhry a přijel k plukovníkovi Cornisovi, jehož doprovázel jen malý počet jeho Uhrů, a vyzýval ho, aby čelil nepřátelům, on odpověděl: „Germani currunt." Na to mu vévoda odvětil: „Nollo esse Germanus hac die, ero Hungarus, maneas tantum mecum."[77] Ale Cornis, ačkoli se trochu pootočil, nechtěl té latině ani trochu rozumět. Stalo se také, že zmíněný vévoda potkal jednoho bezhlavě prchajícího důstojníka a zakřičel na něho, že neobrátí-li se, střelí mu ránu pistolí do hlavy, a když ten se otočil, shledal, že je to jeden z plukovníků, jenž však přesto neustal prchat, pokračoval v útěku a nyní vyjednává s nepřítelem.[78]

Prchající jezdci seskákali z koní a sbíhali dolů po svazích anebo se vrhali směrem k vinicím v motolském údolí, protože se domnívali, že tak lépe uniknou svým pronásledovatelům. Byl to neblahý omyl: byli by udělali lépe, kdyby se byli vystavili šavlím Poláků, kteří je pobíjeli na planině i ve vinicích. Stovky, možná několik tisíc opuštěných koní pobíhalo po bitevním poli. Když vpadli do motolského údolí, nevydali se Uhři cestou ku Praze a ke Karlovu mostu. Každý jednal na vlastní pěst. Měli dost sil, aby uběhli několik kilometrů a dostali se na břeh Vltavy o něco víc proti proudu, kozáky přitom měli v patách. Vrhli se do vln řeky, jež byla vzhledem k podzimu rozvodněná, a doufali že najdou útočiště na druhém břehu. Mnozí byli bez milosti strženi proudem a nikdy tam nedoplavali.

Panika Uhrů zpečetila osud stavovského vojska. Anhalt otec, jemuž chyběly jakékoli zálohy, se pokoušel zachránit to, co z něho zbývalo.

> Když jsem tedy viděl, že už není k dispozici žádné jezdectvo, jež by mohlo přijet na pomoc, a přitom jsem u sebe měl jen šestnáct koní a nepřítel se blížil s velkými pěšími i jízdními oddíly, už jsem se neodvažoval tam zůstat a stáhl jsem se, aniž jsem narazil na větší překážky, k hlavní cestě, která vede do Prahy, doufaje, že tam naleznu aspoň několik shromážděných oddílů, ale všechno bylo marné.

V této chvíli jeho syna, který se opíral o svého rovněž raněného věrného Hallweyla a snažil se dostat k liniím vojska svých přátel, jež už podlehlo úplnému rozkladu, zajal, aniž ho poznal, Don Guillermo Verdugo:

---

77) Plukovník: „Němci utíkají." Vévoda: „Dnes nechci být Němec, ale Uher, zůstaň přece se mnou."

78) Relation... d'Anhalt, s. 133.

Šli jsme pěšky, já vpravo, můj šlechtic vlevo a na poli jsme potkali řečeného velitele pluku, jel na koni přímo k nám a vedle něho po jeho levici jel jistý maltézský rytíř jménem Monsieur Drueil, byl to Francouz. A tak tedy se mě ten rytíř otázal: „Jste Francouz?" Já jsem řekl, že ne, a když jsem k němu naklonil svůj meč, protože jsem ho sám kvůli zranění nemohl vytáhnout z pochvy, dal ho veliteli pluku a ten se mě ptal, z kterého kraje jsem; řekl jsem že z Pomořanska a přitom oběma řekl, že jsem kapitán. Pan Verdugo nás dal pod stráž jednomu německému vojákovi ze setniny kapitána Ulfta, aby nás odvedl, přitom si velmi přál, aby to udělal onen rytíř, ten však hledal čest v bitvě a nechtěl se zabavovat se zajatci, a to tím spíš, že mou osobu neznal jinak než jako prostého kapitána. Já jsem ho též poprosil o koně, ale on řekl: „Musí se jít pěšky," a tehdy právě přišel vhod zmiňovaný Němec a ten nás odvedl ve velkém nebezpečí a s potížemi do ležení.[79]

Maltézský rytíř zřejmě dával přednost tomu, vrátit se do boje, který nyní dospěl k vrcholné míře své prudkosti. Pokud Anhalt otec dokázal zachránit několik jednotek před katastrofou, stalo se to za cenu zničení těch, jež kryly jejich ústup před katolíky, kteří se dostali na hřeben: byli to Pechmannovi Rakušané, zbytky Thurnova pluku, potom k nim přibyli mužové pluku moravských stavů. Zvrat situace, jejž přivodili Poláci a boční protiútok ligistických jezdců, elán vyvolaný příchodem otce Dominika od Ježíše a Marie, to vše rozbouřilo armádu, jež byla teď už celá na výšině. Očividná porážka nepřátel, jejich nespořádaný útěk, radost vojáků, že se na rozdíl od tolika svých kamarádů dostali živí na hřeben, to vše přispělo k tomu, že dostali naléhavou chuť zabíjet. Pokojné vinohrady, klidné zahrady, které ohlašovaly blízkost hlavního města, se staly dějištěm masakrování prchajících, ať to byli Uhři či jiní vojáci.[80] Je známo, co se v bitvách často stávalo, že totiž pohled na vojsko, které se obrací zády k nepříteli a dává se na útěk, nevzbuzuje u jeho protivníků ani zdaleka posměch nebo shovívavost, ale podněcuje je k tomu, aby prchající bez milosti pobíjeli. Bylo to znovu vidět u Waterloo, když se pruští jezdci vrhli na uprchlíky z Velké armády a nikoho nebrali do zajetí.[81]

Na Bílé hoře se obrovská úleva z toho, že přešel strach, jenž se nakupil v těle i v duši během výstupu v dešti kulek, v temném zmatku rychlých

79) Dopis Kristiána mladšího z Anhaltu, Wiener Neustadt, 2. 10. 1621. DB II, č. 728, s. 260–261.

80) Kurzer Bericht, srov. A. Gindely, Berichte, s. 178.

81) J. Keegan, Anatomie, s. 123.

obratů jezdců, v krvavých bojích muže proti muži, jež prožili vojáci z obou tercií, proměnila v rozjitření složené z pocitu nezranitelnosti a z chuti ničit. Díky otci Dominikovi a Polákům se strach přestěhoval z jednoho tábora do druhého. Nyní sídlil naplno u nepřátel. Osamocení a úzkost pramenící ze zranitelnosti, nahoty, bezprostředně blízké smrti byly věcí minulosti, armáda se proměnila v jediný vítězný proud, v němž se vše, co patřilo jednotlivcům, sbíhalo a bylo pojednou osvobozeno od tísně a od vyčerpanosti. Strádání v průběhu tažení, únava usilovných pochodů, to všechno upadlo v zapomnění, zmizela noční úzkost, vojáci byli vrženi do jakéhosi vytržení. Ti, kteří viděli otce Dominika, určitě už přesně nevěděli, zda jsou ještě na zemi anebo již v nebi, byli zachváceni čímsi jako kolektivním vyzdvižením do výšky, které pociťovali s neslýchanou silou. Vítězství i zářící sláva obrazu ukazovaly při dokonalém zahanbení nepřítele zásah Prozřetelnosti, Boží soud. Dominik se vskutku jevil jako nový Eliáš, prorok uchvácený slovem Boha zástupů[82], který drtí bezbožníky a pobíjí Baalovy kněze. Opojení bojem nedovoluje pomýšlet na paralely, ale bylo natolik silné, že naplnilo katolické vojáky, dokonce i ty z nich, kteří toho věděli pramálo o posvátné historii, „žárlivou horlivostí pro Boha zástupů", jako kdysi proroka z Chorebu a Karmelu. Obrazy volaly po pomstě, jejich mrtví kamarádi volali po pomstě a tentokrát udeřila hodina trestu. Všichni se stali nástroji obnovení porušeného řádu na zemi. Zatímco Poláci pobíjeli všechno, na co cestou narazili, a už se objevovali pod pražskými hradbami, v místech, kde se bily jednotky, jež dosud nepodlehly dezorganizaci, dospíval prudký boj svého vrcholu.

Když byli císařští už na hřebeni, zahnuli směrem k severovýchodu, aby obklíčili nepřítele a odřízli mu cestu k ústupu. Při svém postupu se zmocnili děl a zákopů, které byly v místech, kde se předtím nacházelo protivníkovo střední uskupení. Neapolitáni, posílení Marradasovými a Löblovými jezdci, k nimž se pak připojili Floreinvillovi Lotrinčané, přitlačili k celé délce jižní zdi parku letohrádku Hvězdy zbytky Schlickova moravského pluku. Oddíly, které byly v záloze v parku, nezasáhly ani na chvíli, aby pomohly svým kamarádům v nebezpečí. Ty pak rozdrtila valonská a neapolská zuřivost. Zprávy o bitvě věnovaly pozornost zoufalému hrdinství těchto mužů. Jeden svědek hovoří o mrtvolách navršených kolem zdi. Je známo, že tam

82) Nebo „vojsk" (totéž o několik řádků dále), viz pozn. 70.

přežili vskutku jen nemnozí. Mezi nimi tam našli zraněného plukovníka Schlicka. O paroxysmu, jehož v té chvíli vzteklost bitvy dosáhla, nemáme žádné svědectví, ale nejsme neoprávněni zkusit si ho představit: salvy na velmi krátkou vzdálenost, které ničily to, co zbývalo z řad, a vrhaly muže dozadu, bubeníci freneticky bubnující k útoku, válečný pokřik, který nyní zaznívá v tónu halali: Maria, výkřiky děsu, bolesti anebo ukrutnosti, boj muže proti muži v závrati krve, nenávisti, pomsty. Stavovským pikovníkům a mušketýrům se nenabízela žádná možnost záchrany a nezbývalo jim než se dát na místě pobít. Jejich zmasakrování nijak nezachránilo tu část jednotek, které zůstávaly do té chvíle netknuté za zdí pod stromy parku. Někteří si mysleli, že by mohli přejít *in extremis* do císařových služeb. Ale když nabídli císařským důstojníkům, že se vzdají, ti neměli u Neapolitánů dost autority, aby jim zabránili v řeži. I když trpěli méně než Valoni, pociťovali Spinelliho vojáci jako velkou urážku ikonoklasmus protestantů. A tak rozkazy jejich důstojníků měly menší váhu než žízeň po pomstě a důsledky překonaného strachu. Nebrali se zajatci. Pouze baronu Philippovi de Mérode se podařilo zachránit některé z jeho protivníků.[83] A pojednou se zuřivost utišila, už nenacházela další oběti. Bylo o něco víc než dvě hodiny odpoledne a vítězů se zmocnila neúprosná únava.

Co bylo po řeži

Nedošlo k žádnému pronásledování, což zabránilo tomu, aby ještě narostl počet ztrát poražené strany:

> ... není pochyby o tom, jak poznamenal jeden anglický šlechtic, jehož jméno neznáme, že kdyby nepřítel byl své vítězství, jak to mohl velmi dobře udělat, hnal až do krajnosti, bylo by pobito mnohem více lidí a sám generál by se byl nacházel ve velkém nebezpečí, že bude zabit anebo aspoň zajat.[84]

Obrovská Verdugova tercie přesto i poté, co prošla po bitevním poli, pokračovala ještě chvíli ve své cestě ku Praze. Když tito vojáci vyšli z dýmu, dorazili na východní okraj náhorní roviny do míst, odkud se cesta svažuje

83) C. Peregrinus, Buquoy, č. 130.
84) Eines Engeländischen vom Adel, s. 13.

k břevnovskému opatství. Na obzoru byly vidět věže pražských kostelů vystupující nad obrovskou změtí těl, splašených koní a opuštěných vozů.

O hodinách, jež uplynuly mezi koncem krveprolévání a počátkem noci, nevíme téměř nic. Většina zpráv přechází rovnou k následujícímu dni a k pádu Prahy. Mnoho bojujících, kteří dospěli na konec svých fyzických sil a nervové odolnosti, se prostě sesulo namístě na zem, což vysvětluje, že se hlavní síly armády nepustily ihned do pronásledování, ačkoli rázová vlna vyvolaná bitvou již v Praze potlačila veškeré chabé pokusy klást nějaký odpor. Jiní vojáci, kteří už neměli co dělat, se různě potloukali po Bílé hoře. Zranění, kteří ještě mohli chodit, se pokoušeli dostat ke svým kamarádům, vyhledat nějakého lazebníka anebo najít na této výšině, kde nebyly žádné vodní prameny, něco k pití. Jiní zůstali v opuštění ležet na svazích. Pro mnohé se už nedalo nic udělat. Postarali se o ně plenitelé a noční chlad. Vzteklá chuť zabíjet, kterou zdánlivě uhasilo ukončení veškerého odporu, však u vítězů dosud nebyla zcela nasycena. Běda raněným anebo zajatým nepřátelům.

O těchto chvílích po bitvě, jichž si historikové tak málo všímají, existuje pozoruhodný pramen v podobě zprávy mladého knížete Anhalta, která nám dává nahlédnout do atmosféry, jež zavládla po ukončení řeže, a která nám přitom zároveň nabízí i klíč k jejímu pochopení. Zajímavost tohoto dokumentu i jeho vzácnost mi poskytuje oprávnění, abych zde z něho uvedl neobvykle dlouhý citát. Poté, co ho zajal Verdugo, před nímž se Anhaltovi podařilo ukrýt svou pravou totožnost, byl spolu s dalšími zajatci ponechán pod stráží vojáka Holzapfela. Ten je měl odvést do ležení Verdugovy tercie, což udělal velice nerad, protože mu tím unikala možnost něco ukořistit.

> Snadno bychom se od něho byli mohli oddělit, kdybychom věděli, kam máme jít. A tak nás dovedl do neapolského kvartýru, kde jsem si dal ovázat rány, a přišel jeden Valon, vévoda de Crouy, a ptal se mě, kdo jsem. Řekl jsem, že jsem kapitán jménem Langk z pomořanské země; nato se mě zeptal na svého švagra, vévodu Franze: řekl jsem, že podle mého mínění by měl být zdráv a svěží, i když jsem neměl v posledních měsících příležitost se s ním vidět. On však byl velmi přívětivý a přikázal lazebníkovi, aby mě obvazoval se vší péčí. Když lazebník konal svou práci, přišel jeden valonský voják s obnaženým kordem, přiběhl ke mně zezadu a zeptal se, zda jsem z toho pluku, který jim způsobil tak velké ztráty. Řekl jsem, že ne, že jsem z pěchoty, kapitán výmarského pluku, a že jako mladý budoucí voják jsem se přijel podívat na šarvátku a Verdugo mě tam zastihl a slíbil mi, že se mnou dobře naloží, takže nejsem zajatec.

Ale on se tím nechtěl dát upokojit, a tak chtěl ve vzteku mne, bezbranného, ranhojičovi pod rukou zabít, a z jeho rukou mě zachránil až vévoda de Crouy, jehož jsem přivolal na pomoc. To se stalo před vlašským nebo neapolským kvartýrem, neboť náš průvodce nás vodil od jednoho místa ke druhému a sám nevěděl, kde bychom se měli utábořit, ale než bych k tomu došel, měl bych vyprávět, jaký rozhovor s námi Holtzapfel vedl.

Nejdřív se mě zeptal, zda jsme katolíci. Já jsem řekl, že ne, my jsme evangelíci; nato řekl, že kdyby byl též evangelík, přesto by věrně sloužil císaři, a podivoval se tomu, proč bychom byli bojovali, jako bychom byli ztratili rozum, když do bitvy přišla sotva polovina císařských a bavorských vojsk, a to měli sílu čtyřiceti tisíc mužů; on by nám rád pomohl, abychom z toho jistotně vyvázli, jen kdyby ovšem mohl.

Když jsme byli obvázáni, jak nám řekli, před neapolským kvartýrem, zavedl nás do kvartýru dovnitř k ohni stráží. Vojáci se nás tam pilně vyptávali a Steinbachovi, který byl postřelen kulkou do zad, i mně dělalo teplo u ohně tak dobře, že se nám nechtělo odejít pryč. Voják nás několikrát pobízel. A když jsem si nechtěl kvůli velké bolesti obléci opět svůj svrchní oděv a přikryl jsem se kožichem hejtmana Steinbacha, který neměl žádné rukávy, musel jsem tedy, jakmile už jsem nebyl u ohně, snášet zejména na pravé paži veliký chlad. Ale ti Vlaši by nás byli rádi zabili a oloupili, což jsem postřehl podle toho, jak si šeptali a jak se tvářili. Zeptal jsem se tedy svého vojáka, jak to stojí? On to nechtěl nijak přiznat. Začal jsem pak sám s těmi Vlachy hovořit a nikdo z nich mi neřekl jediné křivé slovo a odpovídali mi velmi skromně. Mezitím náš voják začíná párat kabátec, který jsem mu dal, aby ho nesl, když jsem se dával obvazovat, ohlédl jsem se a řekl jsem, že to se na prostého vojáka nesluší a proč to dělá za mými zády. On se omluvil a zeptal se, zda mám u sebe nějaké peníze, myslel si, že jsem si je zašil do toho kabátce. Řekl jsem, že ne a že když chtěl peníze, měl si o ně říci mně; touto rozhodnou odpovědí jsem si zachránil tu trošku peněz, kterou jsem měl s sebou. On nakonec šel do sebe a přiznal se, že mu jeden Neapolitán, ten před nímž jsem se měl na pozoru, vnukl, jak jsem se obával, myšlenku, že nás má dorazit a vzít si, co máme, sám by mu přitom svědomitě pomáhal. Tu nám radil, že bychom se měli sebrat a odejít, čím dřív, tím líp. Ani já, ani Steinbach jsme k tomu neměli chuť, ale nebezpečí nás hnalo pryč, a když už jsem vstal k odchodu, kapitán Steinbach odejít nechtěl a říkal, že se dá raději o život připravit zde. Prosil jsem ho, aby uvažoval o tom, co by měl udělat, nepřeji si ho sice opustit, ale byli bychom v očividném nebezpečí; když nám náš Pán Bůh doposud pomáhal, pomohl by nám i nadále, když v něho budeme mít důvěru: tak se nakonec dal přesvědčit a vydal se s námi na cestu; protože se mu však šlo velmi špatně, vzali jsme si z neapolského

kvartýru koně a posadili ho na něj, já jsem šel vedle praporečníka a dva vojáci šli vedle něho, z nichž jeden (Melcher Örtel), který mě vedl, mi byl, podobně jako též ten praporečník, věrně ku pomoci, ale Holtzapfel se Steinbachovou sudlicí si před námi vykračoval jako hotový důstojník. Sotva jsme byli venku z neapolského kvartýru, upadli jsme ze Skylly do Charybdy; neboť tam přijelo několik Poláků a ti přinášeli jednoho Maďara, který byl těžce raněn. Nu a ti už zabili tolik zajatců, že i sám Holtzapfel o nás měl strach, ale poradil nám, abychom šli bez obav svou cestou, což jsme též udělali a viděli jsme, že jdeme vedle Steinbachova koně po levé straně, takže oni by si z pravé strany ani moc nevšimli, že nemáme své kordy, a tak by nevěděli přesně, zda jsme zajatci či nikoli, zvláště když Holtzapfel vyhlížel jako důstojník. Děkovali jsme Bohu, že jsme unikli tomu strachu a také nás opouštěla trpělivost nad Holtzapfelem, jenž nás tak dlouho vodil kolem dokola a ani jednou nás nepřivedl někam, kde bychom si mohli odpočinout, ale on se stále omlouval svou neznalostí kvartýrů.

Odtamtud jsme museli jít vzhůru do kopce, což pro nás a zejména pro mne bylo velice namáhavé, až jsme, když už padala noc, došli do kvartýru Gauchierových Valonů.[85] A ještě předtím jsme se museli zastavit u markytánů, kde nám Holtzapfel dovolil, abychom se po libosti napili, a protože jsme značně vykrváceli a po těch dvě hodiny trvajících oklikách jsme pociťovali též velkou vyčerpanost i únavu, prosili jsme ho, aby se podíval a poptal po nějakém ranhojičovi, což nám ochotně přislíbil. My jsme zatím zůstali u ohně stráží v Gauchierově kvartýru a rozpráveli jsme se dvěma starými ženami, které tam byly, ty nám daly napít vína a mně se zamlouvalo, že jsem s nimi mohl hovořit. Čekali jsme o něco více než půl hodiny a začali jsme si dělat starosti, kam se Holtzapfel na tak dlouho poděl, obávali jsme se, že by mohl vůbec zůstat někde venku; teprve tehdy jsme postřehli, jaká to byla chyba, že jsem mu dovolil od nás odejít, takže jsme v nadcházející noci neměli jinou ochranu než svaté anděly.

Obstoupili nás v houfu vojáci a měli chuť nám spíš ušetřit mzdu pro ranhojiče než nás dále trápit čekáním, a tehdy promluvily v náš prospěch ty ženy; vojáci si začali stěžovat, že utrpěli veliké ztráty, pozbyli mnoha dobrých lidí, velitelů i kamarádů: bylo to na české půdě a oni by nám to rádi dali pocítit; a když pak též jeden z nich vytasil šavli, byl by mě s ní dorazil, kdyby tam v pravý čas nebyl přišel jako od Boha

85) Mladý kníže byl zajat víc na západ, pod hřebenem Bílé hory. Holtzapfel ho musel vést na východ, aby se dostal k pozicím, jež v té chvíli zaujímali Valoni, kteří se po překročení hřebene přiblížili k pražským hradbám. Tento výstup znamenal pro člověka oslabeného zraněním strádání navíc.

poslaný jakýsi jednooký praporečník z Verdugových lidí a nebyl mě ochránil nahým mečem; přivedl s sebou ranhojiče a Holtzapfela, který se omlouval, že nemohl najít ten kvartýr a že mu Tiefenbachovi zbrojnoši sebrali veškerý můj svrchní oděv, kazajku, kožich i kabátec, kteréžto ztrátě jsem nepřikládal velkou váhu. Ale ten praporečník, jemuž jsem ohlásil slib jeho plukovníka, i to, že on by se uvedl v posměch a pohanu, kdyby ho nedodržel a neposkytl mi pomoc a jeho plukovníkem přislíbený kvartýr, mi pak to vše ochotně nabídl: vzal nás do svého tábora a dal nás obvázat a též nám dal něco na pití. Sedli jsme si tam na kameny k ohni a vojáci by se byli docela rádi do nás pustili, kdyby jim v tom nebyli bránili důstojníci; mezitím se tam vyskytl jeden kapitán, možná i tři, a vyptávali se mě na to i ono a já jsem jim odpovídal, jak jsem mohl a co se mi zlíbilo. Když si mě dobírali, dobíral jsem si je nazpátek a tloukl do nich tak, jako oni do mne, což oni brali velmi v dobrém, líbilo se jim, že se jich nebojím, a zejména, že jsem se nechal tak trpělivě převazovat, když se mi ranhojič tolik šťoural v ráně, což Steibach nedokázal vydržet, aniž by silně hořekoval; oni z toho i z mé řeči usoudili, že musím být z nějakého vysokého a váženého rodu, já jsem jim přitom dobře rozuměl, neboť se domlouvali vlašsky a španělsky a domnívali se, že já rozumím jen francouzsky.

Když je naše rozmluva v nejlepším, přichází jeden valonský kapitán a přivádí tam hejtmana Kehrause, rovněž zajatce, a rovnou se ho v přítomnosti ostatních kapitánů či důstojníků zeptá, zda mě zná. On zaváhal, nevěděl, zda má odpovědět: já jsem pak klidně řekl: „Buďte zdráv, kamaráde Kehrausi, nechcete mě znát, kapitána Langka z výmarského pluku?“ On se však nedokázal tak rychle vzpamatovat a roztřeseným hlasem řekl: „Toho výmarského kapitána neznám, neboť oni přišli do tábora teprve nedávno, ale Steinbach je můj druh ve zbrani.“ Měl jsem z té chyby strach, přece však nebyl nikdo, kdo by to byl zpozoroval, třebaže někteří německy rozuměli, a bylo nám nakázáno, že mezi sebou vůbec nesmíme mluvit. Pro noc jsme museli vzít za vděk těmi kameny. Ačkoli kapitán Ulfft dal přinést jednu matraci, přece jsem ji spíš než sobě dopřál Steinbachovi, když on tolik naříkal. Po celou noc střílel náš lid po ohních stráží, což mi činilo starost, mohl jsem tak být postřelen od svých vlastních lidí, což by mě bylo velice zarmoutilo.[86]

Anhalt a jeho druhové měli neobyčejné štěstí, že unikli Polákům, kteří dobíjeli raněné, Valonům, jejichž pomstychtivost nebyla krveproléváním dosud zcela ukojena, i Neapolitánům, u kterých vzplanula silná touha po

86) Eigentlicher Bericht, s. 7–12. Poslední poznámka potvrzuje skutečnost, že Verdugovi Valoni byli plukem, který v hodinách, jež následovaly po bitvě, postoupil nejdále ku Praze, takže se ve svých předsunutých jednotkách ocitl pod nepřátelskou palbou.

kořisti. Mnoho jiných tam zemřelo buď na svoje zranění, nebo byli zabiti při plenění anebo z pouhé krutosti. Tma a zima padaly na svahy, z nichž některé byly posety těly zmítajícími se mezi životem a smrtí. Málo chybělo k tomu, aby se na temném hřebeni dokonala kariéra budoucího generála Pappenheima. Byl několikrát raněn během protiútoku Kratze von Scharfenstein, potom byl pod ním zabit jeho kůň a byl zanechán na zemi jako mrtvý. Mrazivou noc strávil pod tělem svého zabitého zvířete, jehož nehybná masa mu udržela dostatek tepla, aby se jakž takž při vědomí dočkal rána. Později vyprávěl, že ani moc dobře nevěděl, zda je v nebi anebo v pekle. Příštího dne se nad tělem, jež se ještě hýbalo, sklonil jeden valonský jezdec, který měl velkou chuť zmocnit se kalhot raněného: „Kerl, wer bist? Du hast gute Hosen, du must sterben!" Pappenheim vyřkl své jméno. „Ihr gnaden seynd kein feind, sie seynd freund," vykřikl překvapený plenitel a plukovník mu slíbil tisíc tolarů. Jezdec ho naložil na svého koně a odvezl do Prahy.[87] Málokterý z bojujících měl takovéto štěstí.

Neexistovalo systematické a rychlé sbírání raněných. Katolické síly byly pánem bojiště, ale žádná dobová armáda neměla prostředky, aby se ujala podobného úkolu. Ti, kdo zůstali bez úhony, byli příliš unavení, než aby se do něho pustili. Žádný pramen nám nedává možnost vytušit, zda tato vynucená lhostejnost byla nějak zmírňována pouty kamarádství, spoluúčastí v boji, společným stolováním. Nestávalo se třeba, že osud, který mohl každý voják očekávat, bude-li zraněn, nevyvolával občas přísahy, že si bojující budou navzájem pomáhat? Anhaltovo svědectví ukazuje, jak se u jeho vlastních mužů sdružovala věrnost i ponechání druhého jeho osudu. Jeden z jeho služebníků sdílí jeho osud, zatímco jeho muži plně zaujatí bojem se o něho, jak se zdá, nestarají. A když chtěl některý voják jít pátrat po svých

87) B. Stadler, Pappenheim, s. 91. Pappenheim se vyléčil ze svých zranění, postoupil v hodnosti, vedl při hrdinských útocích císařskou jízdu v bitvách u Breitenfeldu a pak u Lützenu, kde 16. listopadu 1632 zahynul. Jeho vdova ho dala pohřbít na jaře roku 1633 na Strahově. V klášterní kapli Panny Marie je deska označující místo jeho hrobu. Hrabě de Villermont udává ve svém zde již citovaném Tillyho životopise v poznámce na s. 138 následující podrobnosti o tom, v jakém stavu byl Pappenheim po bitvě: „Westenrieder vypráví, že v obluzení, do něhož ho uvrhla ztráta krve, měl Pappenheim halucinace, při kterých se domníval, že je mrtev a přenesen na onen svět. Tato myšlenka ho vedla k tomu, že se snažil zjistit, na jakém místě se tam nachází; nemohlo to být ani nebe, ani peklo, protože necítil blaženost ani bolest; musel tedy být v očistci. Pomyšlení na to, aby uviděl, v jaké společnosti se nachází, bylo tak naléhavé, že sebral veškeré své síly, aby se otočil." A právě v té chvíli byl zřejmě zpozorován.

ztracených druzích, o jejichž osudu nebylo nic známo, musel k tomu mít možnost a dost sil. A pak: pokud by se někdo na rozsáhlém bitevním poli, na kterém bojujícím vzhledem k dýmu a prudkosti srážek chyběly jakékoli orientační body, pokoušel najít místa, kde snad zůstali jeho přátelé, byl by to úkol na dlouhé lokte a nevděčný a nutil by ho, když se své známé snažil rozpoznat, aby chodil od jednoho ležícího těla ke druhému a každé prohlížel, přičemž často šlo o těla znetvořená, rozdrcená, s vyhřezlými vnitřnostmi nebo různě zmrzačená, a k tomu, aby při tom zároveň musel opustit mnoho raněných, jež neznal, aniž by jim poskytl jakoukoli pomoc. Podobné pátrání nebylo vhodným prostředkem k utišení bolesti a vzteku těch, kdo přežili, byť byli otrlí, a o tom, jak vojáci lnuli k sobě navzájem i ke svým důstojníkům, podává svědectví Anhalt, když mluví o Valonech.

Prohledávání bitevního pole bývalo též tragickým a pravidelným údělem žen a dětí, které se táhly za armádou. Nedochovalo se nám žádné svědectví o tomto úzkostlivém a truchlivém průzkumu území, na němž došlo ke krveprolití, byl to úkon, který nutně budil hrůzu i v obyvatelstvu, které bylo zvyklé na hromadné umírání způsobené morem i na to, že se lidé častěji dostali do kontaktu s mrtvolami. Ženy a děti zůstávaly vzadu spolu se zavazadly, ale brzy se mezi nimi rozšířila zpráva, že boj vzápětí propukne, a pak, že už k němu došlo. Vozy katolických sil byly zanechány několik kilometrů od Bílé hory. Když se novina o vítězství dostala až k nim, daly se opět do pohybu. Anhaltova zpráva ukazuje, že koncem odpoledne už na bitevní pole dojeli markytáni, totéž platí pro noční stráže valonského tábora. A určitě už v posledních hodinách dne se na ně odebrali sluhové, ženy a děti, aby se dali do hledání zmizelých vojáků.

Pro ty, kdo neshledali, že jejich blízcí chodí bezpečně po vlastních nohou, nadešlo úzkostné pátrání a vyptávání. Bezprostředně po bitvě bylo jen málo lidí s to vzpomenout si, kdy viděli naposled toho či onoho vojáka, říci přesně, kde mohla být nasazena určitá jednotka, uvést poněkud přesnější topografické údaje. Rázová vlna vycházející z bitvy, která teprve mnohem později zasáhne rodiny padlých, jež zůstaly v zázemí, byla pro nárůdek, který s vojskem sdílel život na cestách a v táborech, zcela bezprostřední. Nabývala také mnohem hrozivější formy. Nešlo o jistotnou, zřetelnou, abstraktní zprávu, kterou podával dopis anebo svědectví navracejících se účastníků, kteří bitvu přežili, bývalo to tragické zakončení vyčerpávajícího osobního pátrání, které hledajícího přivedlo k mrtvému tělu či k umírajícímu člověku.

Dny, které následovaly po Bílé hoře, byly bezpochyby obdobně smrtonosné jako bitva ve vlastním slova smyslu. Tam, kde neměly plný úspěch kulka, kule či ostří meče nebo šavle, nastoupily zranění a infekce. Dílo nákazy mohlo snad být poněkud zbrzděno chladným počasím. Amputace často po několika dnech vyústily ve sněť, stejně jako otevřené zlomeniny, které krvácely a zanítily se. Hrozil rovněž tetanus. Svůj díl obětí si vybraly záněty pobřišnice. Pro mnohé raněné, kteří leželi opuštění na bitevním poli anebo dokonce i pro ty, kteří byli odneseni do narychlo zřízené ošetřovny, byla velkou trýzní žízeň. Výstup vzhůru a potom boj si vynucovaly veliké úsilí, jež nemohlo nepůsobit žízeň, ale ztrátu tekutin představovalo i krvácení. Pro raněné, kteří měli zasažené břicho, se nedalo nic udělat a nadto se jim nemělo dávat pít, takže byli rovněž odsouzeni k dehydrataci, jež činila jejich konec ještě hroznějším. Na onom suchém hřebeni Bílé hory, kde nebyly žádné prameny ani studny, byla žízeň jednou z hlavních příčin skonu raněných. Přesto byli mezi raněnými i muži, kteří měli natolik velké štěstí, že přežili. Někteří z nich pokládali své neočekávané uzdravení za zázračné a tuto vlastnost pak vbrzku začali připisovat i celku události, kterou právě prožili.